

Tautiškas atgijimas

Lietuvių

ir kitų jaunų tautų.

Atminimui 20-metinių „Auszros“ sukaktuvių
(1883—1903).

Prekė 20 kap.

Tilzė 1903.

Adresas: M. Saunus, Tilsit, Ostp. Fabrikstr. 27.
Germany.

TO-315

Tautiškas atgijimas

Lietuvių

ir kitų jaunų tautų.

Atminimui 20-metinių „Auszros“ sukaktuvių
(1883—1903).

Marijampolės Petro Kriaučiūno
viešoji biblioteka (Vytauto g. 20)
Informacijos skyrius Nr. 70
Invent. Nr. 12/3560

Tilžė 1903.

Adresas: M. Saunus, Tilsit, Ostpr. Fabrikstr. 27.

Pirmasis tautiškas lietuvių laikraštis.

(1883—1903).

1883 metuos kovo mėnesij išėjo Ragainėj, Prusuos, mėnesinis laikraštis, vardu „Ausra“, ir į trumpą laiką jo gandas pasklido po visą Lietuvą ir įpakėlė nemažą trukšmą tarp lietuvių ir jų priešininkų.

Ir, nedyvai, kad pakilo trukšmas tarp lietuvių ir nelietuvių. Tuomet supratimas Lietuvos reikalų buvo netoks, kaip dabar. Lietuviai patekė į miestelius ir išėjė šiokius tokius mokslus skubinosi išsinerti iš savo kailio ir įlįsti į lenkiškąjį kailį, apsikaišyti lenkiškomis plunksnomis. Ponai, kunigai šnekėjo tarp savęs lenkiškai perdirbinėjo savo pravardes į lenkiškas ir stengėsi praplatinti lenkiškąją kalbą, išgirt lenkiškiškąjį vardą. Viskas, kas buvo lenkiška, buvo giriamą, viskas, kas buvo lietuviška, buvo peikiama. Lenkiška kalba apsigyveno netik miestuose, dvaruose ir klebonijose, bet perėjo teipgi į valščiaus raštinyčias į bažnyčias ir daigi į sodžius (kaimus). Prasiplatint lenkiškai kalbai daug padėjo uždraudimas lietuviškos spaudos 1864—65 metuos ir persekiojimas lietuviškų knygų. Negaudami lietuviškų knygų lietuviai noroms-nenoroms ėmė mokintis lenkiškai, kad vėliaus galėtų melstis iš lenkiškųjų knygų. Uždraudimas lietuviškosios spaudos da daugiau nužemino lietuvišką kalbą.

Stropiausiais platintojais lenkiškosios kalbos buvo Lietuvos kunigai, ypatingai dvasiškijos vyriausybė. Jiems daugiau rūpėjo praplatinimas lenkiškosios kalbos, ne kaip praplatinimas Dievo žodžio. Tikėjimo dalykai, žinoma, labai turėjo nukentėti. Žmonės netik nemokėjo poterių, bažnyčios prisakymų bet tankiai negirdėjo pamokslų suprantamoje lietuviškoje kalboje. Kaip kalbėjo žmonės poterius kunigų lenkinamose parapijose gali liudyti šits pavyzdys: „vina vaica . . . vrekvoncego . . . pilata sviatego . . . vietrik vstanie . . . Jam vsziudzi . . . który vyviol ziemi ripskiej ir domu nie voła . . . be ktu be biary . . . ir tt.*)

Teip beplatinant krikščionystės mokslą viešpatavo tikra tamsa tikėjimo dalykuose; maža to, žmonės garbino tai, ko nesuprato ir garbino ne širdžia, bet lupomis, ne žodžiais su-

*) „Ausra“ 1884 m. p. 373.

prantamais, bet keistais garsais, kurių nė pats nė kiti negalėjo suprasti. Tai buvo ne krikščionystės platinimas, bet pagonystės, ne doros mokinimas, bet žmonių paikinimas ir tvirkinimas . . .

Ir taip elgėsi dvasiškija su ramia sąžine, manydama, kad ji gerai daro, kad ji, prašalindama iš parapijų lietuviškąją kalbą, naikinanti pagonystės liekanas, kad ji žmones ant gero kelio vedanti ir tt. Tai buvo svaigulys, liga, kuri užkrėtė veik visus apšviestiesnius protus.

Šaknis tos ligos kerojo gilioj senovėj, ir pradžią jos galima užtėmyti jau toj gadynėj, kada Lietuvos diduomenė paniekino senovės lietuvių dievus, lietuvių tikėjimą ir užsimanė įvesti *umai* naują, nesuprantamą lietuviams tikėjimą, be tam tikro žmonių prirengimo ir apšvietimo.

Įvedimas krikščionystės ėjo greta su paniekinimu pagonystės, su paniekinimu Lietuvos garsingų, galingų dievų, ką juos gynė per amžius nuo Kryžininkų ir kitų nevidonų kardo Kas nežino, kaip giliai įleidžia šaknį žmonių širdyse tikėjimas. Žmogui reik sau išaiškinti, koks jo padėjimas ant žemės, nuo ko priguli jo dalis, jo gyvastis, kas jo laukia po myrio irtt. Tai yra klausimai jo buvio, jo išlikimo, ir neišrišus šiaip ar taip tų klausimų jo dvasia negal nurimti. O lietuvių tikėjimas buvo didei gilus ir visas lietuvių gyvenimas buvo sandariai susipynęs su senovės tikėjimu. Persikeisti tas tikėjimas galėjo tik per ilgus metus, gali sakyt, per amžius, ne per prievartą, bet per įtekmę naujų nuomonių, naujo apšvietimo.

Įvedimas krikščionystės ėjo teipgi greta su paniekinimu viso to, kas yra lietuviška, su paniekinimu lietuviškos kalbos, papročių, budo, ir tt. Viskas kas tik buvo lietuviška, tai buvo pagoniška akyse apaštalių naujo mokslo; saujai apaštalių rodės, kad ne jie turi mokintis lietuviškos kalbos ir tarnauti lietuviams su savo nauju mokslu, kad ne jie turi prisitaikint prie lietuvių, bet adverniai, lietuviai turi mokintis lenkiškosios - „katalikiškosios“ kalbos, užlaikyt apaštalus ir nešti jiems gausias aukas. Da ir dabar liko senovės Lietuvos apaštalių pasekėjai, kurie sako: „kas nori klausyti mano pamokslų, tai turi išmokti lenkiškai!“ Didžiausia malonė, kurią darė lietuviams nauji apaštalai, tai buvo ta, kad jie kartais naudojosi tarpininkais —

išguldytojais (tulkais), kurie perpasakodavo žmonėms tai, ką skelbė nauji apaštalai.

Teip platinama buvo krikščionystė nuo pradžios ir dėlto ne dyvai, kad josios sėkla ilgai neprisiėmė Lietuvoj ir tik XVI. amžiuje, t. y. gadynėje reformacijos atsiranda naujos dvasios kunigai, kurie skelbia Kristaus mokslą lietuviškoj kalboj, ne tik žodžiu, bet ir per raštą, ir ragina kitus kunigus teip-jau elgtis. Prie tokių Lietuvos žvaigždžių priguli: Mažvydis, Bretkunas, Valentas — Prūsų Lietuvoj ir Daukša-Didžiojoj Lietuvoj.

Vėliaus ėmė rasti ir daugiau pasekėjų naujos dvasios apaštalu, bet jų buvo, sulyginant, labai mažai, ir jų darbai tai buvo tik mažas šviesos spindulėlis didelėse tamsybėse.

Tik XIX amžiuje pradėjo atsirasti vis daugiau ir daugiau lietuviškųjų raštininkų, iš kurių pirmą vietą užima Simanas Daukantas ir vysk. Motiejus Valančiauskas. 1846 m. pasirodė pirmieji metaskaitliai, arba kalendoriai — laikraštinkystės pranašai. Kiti Lietuvos raštininkai rašė da tuomet lenkiškai, bet ir jie žadino meilę tėvynės ir tautišką supratimą sulenkėjusios lietuviškosios inteligencijos. Prie tokių raštininkų priguli: Pr. Ks. Bagužas, A. Mickevyčius, Kontratavyčius, Krašaukas, Norbutas, Jucevyčius ir kiti.

Lenkmetis su savo pasekmėmis sukėlė naują srovę galvojimų apie Lietuvos dalį. Dalis lietuviškosios sulenkėjusiosios inteligencijos atsipeikėjo ir manė apie kulturišką darbą ant savos lietuviškosios dirvos. Maskolių laikraščiuose teipgi pradėta apsvarstinėt lietuviškąjį klausimą, ypačingai jiems rūpėjo išrišti klausimą, kaip atskirt lietuvius nuo lenkiškosios ietekmės. Vienas maskolių mokslininkas, vardu Hilferding, 1863 parašė ilgą straipsnį „Litva ir Žmad,“ kame tarp kitko velijo vietoje lenkiškųjų mokyklų įkurti Lietuvoj lietuviškas mokyklas, kuriose visi dalykai būtų išguldomi lietuviškoj kalboj.

Bet štai ant Lietuvos padangės atsirado naujas debesys — uždraudimas lietuviškosios spaudos. Tai buvo nelemtas išradimas tulų Maskolijos politikų, kurie užgindami lietuviškąją spaudą tikėjosi atitolisia lietuvius nuo lenkų ietekmės ir prisitrauksią juos prie savęs. Bet tas „nelemtas išradimas“ atnešė ir „nelemtus“ vaisius.

Nors lietuviškoji literatura (raštai) buvo ir nedidelė, bet ji augo ir nešė šiokią — tokią šviesą į Lietuvą ir gaivino tautiškąją

dvasią; lietuviškoji rašto kalba valdžios nebuvo paniekinta, teip jau kaip ir lenkiškoji. Uždraudimas spaudos umai pamynė po kojų tiesas lietuviškosios kalbos ir pastojo kelią lietuvių tautiškam atsibudimui ir kilimui. Tuo tarpu lenkiškajei raštai galėjo po senovei platintis. Lietuviai, kurie jau buvo suskatę dirbti ant savos dirvos, pasijuto netekę spaudinto žodžio ir turėjo glaustis prie lenkiškosios literatūros. Tautiškas lietuvių susipratimas tapo sustabdytas, ir lenkystė galėjo po senovei siausti Lietuvoje.

Maža to, politika valdžios Lietuvoje stumte stumė lietuvius nuo maskolių. Muravjovas, atsiųstas į Lietuvą 1863 m. ir gavęs neaprobežiuotą valdžia ant Lietuvos gyventojų, su savo nežmonišku apspėjimu praplatimo Lietuvoj ne tik baimę, bet teipgi pasibiaurėjimą ir neapykantą. Nežiurint ant to, kad valdžia pati sukilimą lietuvių aiškino kaipo vaisių lenkiškosios ietekmės ir apšvietimo, tai visgi su visu smarkumu išliejo savo kerštą ant lietuvių: daug žmonių nekaltų tapo nušauta, pakarta, arba kitaip nudanginta, daug bažnyčių atimta, daug žemės išplėsta Tai buvo gadynė viešpatavimo Lietuvoj kartuvių, kumščios ir kraugerystės

Atliuosuodama žmones nuo baudžiavos valdžia galėjo suvilioti kiek žmones, galėjo aptemdinti pragaištingumą Muravjovo politikos, bet negalėjo jokiū būdu įgyti meilės lietuviškosios inteligencijos, kuri manė ir jautė. Muravjovo politika drauge su uždraudimu lietuviškosios spaudos buvo pastumėjus Lietuvą į prapulties pasklandą.

Atsiliuosavus žmonėms nuo baudžiavos, šiek tiek pasigerino žmonių buvis, ir jie tankiau ėmė leisti savo vaikus į mokslus. Dalis iš jų turėjo laimę mokintis ir augštesniųjų mokslų. Nors jų buvo ir nedaug, nors kiti iš jų ėjo kur link stumė juos srovė lenkystės, bet atsirado ir tikri tėvynininkai, ką gerai suprato reikalus savo gadynės.

Tarp tų reikalų labiausia puolė į akį stoka apšvietimo apskritai, o ypatingai stoka tautiško susipratimo. Kaip negalima buvo praplatint apšvietimą be apšviestų žmonių, teipjau ir negalėjo atsirasti apšviesti lietuviai be tautiško susipratimo. Tokiu būdu atsirado dvejopa užduotis anuometiniam apšvietimui.

1. Prižadint žmones, o ypatingai apšviestesnius, iš tautiško miego ir pritraukti juos prie darbo ant tautiškos dirvos ir

2. išleisti lietuviškus raštus.

Pirmą savo užduotį pradėjo pildyt apšviestiesniejei lietuviai, rašydami tam tikrus straipsnius į lenkiškuosius ir maskoliškuosius laikraščius. Ne vieną silpnądvasį lietuvių jie prižadino. Bet ankšta jiems buvo svetimšalių laikraščiuose, pradėta tai šen tai kalbėti apie reikalingumą lietuviško laikraščio. Peterburgo lietuviškajai studentai, sako, turėję tulą laiką rašytą laikraštėlį „Kalvis Melagis“, o Maskvos liet. studentai leidę rašytą „Auszrą“ (apie 1880—1881*) m.) Tame tarpe mus kaimynai latviai jau nuo senai turėjo savo laikraščius. Prusų lietuvninkai teipgi nuo senai turėjo lietuviškus laikraščius, spausdintus gotiškėmis litaromis, bet tie laikraščiai, kaip dėlei savo litarų teip ir dėlei savo turinio netiko Maskolijos lietuviams. O dvasiškas penas buvo lietuviams labai reikalingas: dėlei uždraudimo spaudos senos lietuviškos knygos tapo išpirktos, naujų sunku buvo gaut, ir daugelis lietuvių ėmė persirašinėti ne tik dainas, giesmes, trumpus nusidavimus, bet dagi ištisas knygas.

Taigi dirva jau buvo prirengta, tik reikėjo sėkla sėti.

Pirm atsiradimo lietuviškojo laikraščio bandyta naudotis laikraščiais Prusų lietuvninkų, ypatingai „Lietuviškoji Žeitunga.“ Bet tas darbas nepasisekė, nes Prusų lietuvninkų laikraščiai da tuomet ne buvo dabrendę iki tautiško susipratimo ir dėl politišku priežaščių negalėjo talpinti tulų prišiųstų raštų**) 1882 m. J. Šliupas bandęs rinkti pinigų laikraščiui išleisti, bet jo užmanymas liko be pasekmės: Lietuvoj laikraščio negalima buvo išleisti, o prisidėti prie išleidimo laikraščio Prusuose nieks nenorėjo.

Išleidimas *pirmojo* laikraščio įvyko tik 1883 m., t. y. pirm 20 metų. Praktiškai tą darbą įkunjio d-ras Jonas Basanavyčius, nuo kurio vardo tapo išleistas N. I „Auszros“. Prie išleidimo „Auszros“ pradžioje daugiausia prisidėjo Višteliauskas ir Mikšas. Reikalingus kaštus, bent pradžiai, sudėjo d-ras Basanavyčius, Višteliauskas ir Šernius, išleistojas „Lietuviškoji Žeitunga“ (Klaipėdoje). N. I „Auszros“ išėjo Ragainėj (Prusų Lietuvoj) kovo mėn. spaustuvėj Albano ir Kibelkos. Kadangi „Auszra“ dabar labai retai užeinama, o pažinimas „Auszros“ šiame tarpe

*) v. „Auszra“ 1883 p. 289.

**) žr. „Iš istorijos lietuvių atsigaivėliavimo“ („Varpe Nr. 3 š. m.)

yra labai reikalingas, todėl mes perspausdiname čion veik ištisą NI „Auszros“ prakalbą, juo kad ir dabar da balsas „Auszros“ redakcijos atranda Lietuvoj gan plačią dirvą. Štai kaip skambas atsiliepimas:*)

P r i e k a l b a.

Zmones nusidawimū nepazinstantieje
wis yra waikai.!

Per ilgus amžius mūsų gimine teip buwo paniekinta ir pripausta, jug už tiesą dywitis reikia, kad tik per wieszpatiės malonę jiji iki szei dienei dar gywa liko! Senowes gadynese apgywenus kone dwigubą žemes plotą, ji szendie taip didei wisose szalyse susimažino, jog prilygsta tiktai szeszeliui senosios mūsų Lietuwos! Tas sunykinas mūsų tautos nusidawe ipaczei del to, jog daugumas Lietuwiū parubežiuose su kitomis tantomis gywenancziū, pasisawino per ilgus amžius awetimas kalbas.

Lietuwa pamaželiu nyksta, nes nyksta jos kalba! Suskaityti wisas priežastis, kuriū del Lietuwa susimažino ir taip baisei sunaikinta tapo, butu dabar per ilgai. Cze mes tik tiek pamineti turime, jog rasi didžiausia priežastis to wiso pikto yra ta, kad apie Lietuwiu apszwietimą per lietuwiszką kalbą tie, kuriems priguletu tai daryti, rupintis nesirupina. Szendien wisi mokinti wyrai, kurie musu gywenimą ir jo sunkumą pažinsta, wienu balsu sako, jog tie musu kaimynai, po kuriu waldzia musu gimine yra, warą ant to, idant mes ne szendien, tai už metu kitu, pawirstumem ar in Wokieczius, ar wel in Słowenus Lenkus ir Gudus.) Jeigu mes dabar paklaustumem, kas per nauda butu del wokiszkytes ir slowenystes, mums atsižadėjus nuog sawo numyletos kalbos lietuwiszkos ir garbingos musu praeitines, kaimynai musu negaletu duoti mums ne iszmintingo, ne teisingo atsakymo. Juk ir mes esame tokiepat žmones, kaip ir musu kaimynai, ir norime wisomis teisibėmis, prigulineziomis wisai žmogystei, lygei su musu kaimynais naudoti. Tarp tokiu teisybiu pirmutine butu ta, kad Lietuwoj Lietuwei mokslą ir apszwietimą lietuwiszkose mokslinycziose gautu. Szendie mes wisi gana gerai numanome, jog iszkalos su swetimomis mokslo kalbomis daugiausei Lietuwiu pawerczia in swetimus ir atskiria waikelius nuog ju gymditoju. Ar ilgai dar teip duruos, negali tikrai žinoti, bet, kaip galima iszmanyti, nužiurint ant weikatu musu gadynes Lietuwiu troszkawimai ir noras ne weik dar iszipildys! . . .

Laimingesnio del Lietuwos laiko ateinant belukuriuodami, turime mes patys rupintis apie sawo dabarnykszczius reikalus: ką mokalinyczios nedaro, tai mes patys atlikti turime. Kuniszko maisto nestokuodami, pirmucziausei turime rupintis apie dwasiaszką szwiesą. O szis szwiesos atgabenimas yra tai didei swarbus dalykas!

*) spausdiname žodžius teip, kaip yra atspausdinta „Auszroj“. Red.

Kas dėl Lietuvos yra arba būtų naudinga, kas vėl jai galėtų užkenti, apie tai kiekvienas kitonisškai supranta ir numano, ir už savo darbą gali duoti atsakimą vien savžinei savo. Stodami in pulka savo garbingu draugbroliu — laikraszczio,*) pirmucziausei turime pasisakiti, koks musu mieras ira.

Palikdami aniems laiszkams tą triusą apie Lietuvos apszvietimą per dwasiszką mokslą, mes nekliudisime isz pradziu ir užrubežines polytikos. Musu laikrasztis, wieną tik kartą ant menesio iszeinas, tegul apims tą wietą, kuri dirwonais guli

Trumpai sakant, laikrasztis musu bus tik swietiszkas, ir pagal iszteklį ir pajegas musu, atgabęs žines tik isz wisatinio mokslo. Tas žines suteikdami skaititojams savo, mes daugiausei rupinsimies iszplatinti tarp broliu žines apie savo gimines (tautos) senowes weikalus, o teipogi apie reikalus musų, kaipo Lietuwii, sziose gadynese.

Kaip kiekvienas Žmogus atsimindimas wisą savo giwenimo begi, atsižiuredamas atgalios mato ir numano, kas jis ira buwęs ir kuomi tapęs, supranta, koku sawo inpatibiu delei jis tapęs toks, o ne kitoks; taip ir wisa musu gimine (tauta) turetu atminti ir pažinti praejusi laiką, kuri ira giwenus ant azios Lietuvos žemes, ir wisus laimingus ir nelaimingus atsitikimus, kurie sziočiu ar tokiu budu padare musu giminę tokią, kokią szendie regime ir pawede ję tiems wargams, kurinose mes giwename.

Jau daug szimtu metu praejo, kaip paliowe Lietuvos giedruotose padangese spindejus žwaigzdele, kuri musu tewu tewams aswiete; tamsi, neperregima ukana apsiaute musu linksną senoweje žemę; wisokie wargai ir sunki, o ilga werguwe iszdilde izz atminties musų paminejimus laimingesnio ir newargingo gywenimo; užmirszone, kuomi mes senoweje buwome, ir tikt retoj jau dainoje ar pasakoje randi paminklą minawotą isz praeitines musu Liko dar kalba musu garbinga, apie kurią mes galime drąsei su mokintu wiru isztarti: „Die Spra-che ist unsere Geschichte.“**) Szeip — wiskas pragaiszo, o ir tas musu wienutelis skarbas — kalba, teipogi niksta.

Musu tad ipatingiausias ir didziausias rupestis bus — duoti pažinti musu broliams Lietuwoj nusidawimu senowes gadines ir weikalu musu garbingu sentewiu, kuriu darbus ir tewiszkės meilę užmirsžę nežinome mes patis, kuriu tewu esame sunus bei nepoczei (anukai, waiku waikai.) Jei kožnas geras ir patogus sunus guodoja sawo tewus ir tewu tewus, tai ir mes, Lietuwei, szios gadines turime sekti pawizdi geru sunu senowes Lietuvos; todelei pirmin pirmiausei turime pažinti juju senowiszką giwenimą, budą, dabą ir tikibę, juju darbus ir rupesczius; nes ju giwenimą pažinę, pažinsime geriaus juos, o juos pažinę ir patis pasižinsime.

Toliaus apie darbą „Auszros“ kalbedami, turime pamineti ir tai, jog mes neužsimirszime rinkti ir apraszinėti wisokius lietuwiszkus senowes paminklus ir liekanas (kas liko), isz kuriu galima pažinti giwenimą, budą, dabą, senowiszką tikibę musų seneliu. To delei rinkejai dainu, pasaku irtt. paminklu pagal wertibę ir swarbumą ras musu laikrasztije wietos sawo darbams.

*) Kalbama apie Prusų lietuvninkų laikraščius *Red.*

**) Kalba tai musų istorija. *Red.*

Pasakodami apie praeitinę senovę, mes nepraleisime progą nepasikalbėti su skaititojais apie reikalus mūsų tautos šioje gadinėje. Naudingi vėl pamokinimai ir žinios ar tai iš notūros arba prigimties mokslo, ar tai iš ūkės vedimo (agronomijos), ar tai iš vaistijimo (daktaristės) ir tt., ras mūsų „Auszroj“ visuomet patalpos vietą.

Pažinti placiją su mylėtojais mūsų kalbos ir su mokincziauseis mūsų laiko Lietuvos virais turedami, mes ketiname pakviesti juos ant darbo in mūsų „Auszra“, o tikimes, jog jie meilingai priims pakvietimą.

Szitus savo pažadus iszpilditi iš gilumo szirdies noredami, mes ne troksztam dėl savės kitokio pelno ir naudos, wienat kad mūsų žodžei pultu ant gražios dirvos ir atnesztu szinteriopa dwasiszka naudą Lietuvai... Su wieszpaties pagalba mes kiek pajegdami ir imanidami triusimes ir ruoszimes, tos dumos budami, jog ir mūsų darbas gali buti naudingas.

Kaip auszrai ausztant nykata ant žemės nakties tamasybe, o kad taipjau praszwistu ir Lietuvos dwase!

Toks mūsų troszkawimas ir noras.

P r a g o j.

R.

Iš to atsiliepimo matyt skaidrus, padorus „Auszros“ troškimai. Nežiurint ant to Lietuvos kaimynams tie troškimai pasirodė pavojingais.

Pirmiausia subruzdo lenkai, kuriems tautiškas lietuvių atsigimimas kėsėsi atimti inteligentiškas lietuvių spēkas, iktol tarnavusias lenkams, žadėjo prašalint lenkų įtekme Lietuvoj, užkirst kelią lenkiškiems raštams, kalbai ir apaštalavimui Lietuvoj. Nors ir nieko prieš lenkus pradžioj nebuvo rašyta, bet umai pasipylė lenkų laikraščiuose yvairūs liežuvavimai ant „Auszros“ ir lietuvių, ir daėjo iki to kad „Auszra“ (Nė 5.) priversta buvo nevisai mandagiai atsiliepti lenkams: „eik laukan!“ o Nė 7 „Auszros“ gan plačiai atsiliepė lenkams ir parodė lietuviams, kad lenkų „prieteliste ne tikra yra ir su pasibaisetinu gomuriu, tikojančiu mus prariti“... Sunku būtų suskaityti ir atsiminti visus tuos liežuvavimus ir melus, užgavusius lietuvių vardą ir garbę. Čion mēs nurodysime tik ant vieno užsipuolimo, kuris be jokių darodymų metė ant lietuvių šešėlių judošystės ir parsidavimo maskoliams; kiti iš t. v. „lietuvių bičiulių“ išdriso dagi sakyti, kad „Auszra“ esanti išleidžiama už maskoliškuosius rublius („za moskiewskie ruble“) kiti vėl lenkai šaukė, kad išleidimas „Auszros“ tai esąs vaisius intrygos Bismarkio, kuris duodas „Auszrai“ pašėlą... .

Vokiečiai ir maskoliai teipgi blogai suprato „Auszros“ siekius. Maskoliams rodės, kad tai darbas vokiečių politikos,

o vokiečiams rodės, kad tai darbas slavėnų (maskolių arba lenkų).

Nieks, matyt, nesitikėjo, kad lietuviai be svetimės pagalbos gali pabusti iš miego ir pradėti pats trustis apie savo reikalus ir apšvietimą. Matyt, visi kaimynai laikė jau Lietuvą už numirusią, arba gulinčią ant mirties patalo. Mirus Lietuvai, žinoma, dalis lietuvių turėjo pavirst į lenkus, kita dalis į maskolius, trečia — į vokiečius, o ketvirta turėjo išnykti ant žemės paviršiaus dėlei skurdo ir ligų arba, geriaus sakant, dėlei nepažinimo savo tiesų ir reikalų ir dėlei nemokėjimo kovot už buvį, už išlikimą

Bet štai suskambėjo balsas lietuvių, tarytum ragas Keistučio. Vaikai, dagi atšalėliai, glaudžiasi prie motinos: ji jiems miela, nors nuvargus, silpna ir paniekinta; jie dangsto jos kūną, gydo žaisdas, stengiasi paliuosuoti jos kojas ir rankas, prablaivinti akis išsklaidyti apsiautusias ją iš visų pusių ukus; jie gina ją nuo užpuolimų, gina jos garbę, parodo jai jos garsingą praeitį, jos garsią visam sviete ir turtingą kalbą, įkvepia jai naują dvasią, išsitikėjimą į savo spėkas

Ir štai atsitinka netikėtas prajovas: lietuvių Tėvynė kelia iš patalo, stoja ant savo kojų ir žengia prie šviesos, lydimą burelio savo vaikų

Tai buvo nemaža linksmybė, ne maža šventė! Pasirodžius „Auszrai“ pragydo Lietuvos paukšteliai yvairiais maloniais balsais, ėmė šlamšti senovės Lietuvos girios, kilo iš kapų senovės lietuvių dievai ir deivės, senovės lietuvių didvyriai, karžygiai, kunigaikščiai kilo iš kapų paveikslai Lietuvos apšvietėjų: Stanevyčiaus, Poškos, Drazdaucko, Daukanto, Valančiausko, Ivinsko ir daugelio kitų

Burelis Lietuvos mylėtojų augo, labiausia iš tarpo jaunojo menės. Jaunieji mokintiniai, klierikai liovė kalbėję lenkiškai ir ėmė kalbėti tarp savęs lietuviškai. O aname laike tai jau buvo drąsus žingsnis, ir vien už atsimetimą nuo lenkiškosios kalbos galima buvo įgyti vardą tėvynininko (patrioto). Be to prasidėjo platinimas lietuviškųjų raštų.

Bet štai vėl užkilo debesys ant Lietuvos dangaus — patis lietuviai sukilo prieš savo Tėvynę: vieniems buvo gėda išsižadėti lenkystės, kurią jie per visą savo gyvenimą platino ir priskaitė sau tokį darbą už nuopelną, kiti bijojo neteksią savo įtekmės

ant žmonių, treti bijojo šviesos, nes iš žmonių tamsybės naudojosi. Patys lietuviai, ką buvo išvesti lenkiškojo apšvietimo iš tikrojo kelio, pakėlė ginklą prieš savo Tėvynę, persekiojo „Ausrą“, persekiojo lietuvius-Tėvynės mylėtojus. Daugiausia užkenkė „Ausrai“ kunigai, kuriems buvo nemielia, kad apšvietimas perėjo į rankas svietiškujų žmonių, ir tie svietiškieji ne tik nieko nerašė apie tikėjimo reikalus, bet lagi kėlė į padanges pagonystės gadynę, knygą „Vitolioraudą“ išdrišo sulyginti su „Naujuoju Testamentu“, skelbė, kad pakėlimui doros nepakanką bažnytinio apšvietimo, ir tt. Žinoma, tai buvo tik priekabės, o tikroji priežastis slėpėsi gyvenime Lietuvos dvasiškijos, kuri buvo viso ko pertekus, apšvietimą platino tik iš sakyklų, pildydama vien savo pašaukimo reikalavimą, šviesą sėmė sau iš lenkiškųjų raštų, ant žmonių žiūrėjo ne kaip ant savo brolių, bet kaip ant žemų sutvėrimų, vartojančių ponų ir kunigų paniekintą „pagoniškąją“ kalbą, laikė save už vienintėlius ir tikruosius žmonių vadovus ir apšviestojus. Tuo tarpu „Ausra“ žmonių apšvietimą parėmė ant kitokio pamato, ant mokslo svietiško ir ant tautystės. Tai buvo nauji dar takai mažai praminti ir kelione tais takais buvo sunki: per mažai da buvo tautos darbininkų, o per daug tautos priešininkų, todėl nelemta buvo „Ausrai“ ilgai gyventi. „Ausra“ ėjo į Lietuvą nuo kovo mėn. 1883 m. iki birželio mėn 1886 m., t. y. 3 metus ir 4 mėnesius, arba 40 mėnesių.

„Ausra“ mirė, bet sėkla jos pasėta buvo brandi, tapo pasėta ant tam tikros dirvos ir atnešė gaušius vaišius. Svarbiausias „Ausros“ nuopelnas tai atgaivinimas Lietuvoje tautiškos dvasios, tautiško susipratimo. „Ausra“ — laikraštis tai buvo aušra tautiško mūsų gyvenimo, todėl mūsų turime pavadinti „Ausrą“ pirmuoju mūsų tautišku laikraščiu ir nuo to laiko galime mūsų skaityti pradžią tautiško mūsų kilimo.

Nuo 1883 augte augo skaitlius laikraščių ir kitokių raštų.

Praėjus 5 metams, t. y. kovo mėn. 1888 m. išėjo jau 4. laikr. 1893 m. — 8 laikr.*) 1898 — 12 laikr.**)

*) Čion nepriskaityti 2 laikr. — „Bostono Lietuviškas Laikraštis“ ir „New Jorko Lietuviška Gazieta“ — ką greit paliovė išeidinėję.

**) Čion nepriskaitytas „Blaiyvystės Laiszkas“, kurio tik 3 num. teisėja.

Dabar išeina 14 laikraščių: „Varpas“, „Ukininkas“, „Naujienos“, „Tėvynės Sargas“, „Kryžius“* — Prusuos; „Darbininkų Balsas“ — Anglijoje; „Vienybė Lietuvninkų“, „Lietuva“, „Žvaigždė“, „Katalikas“, „Dirva“ („Dirva — Žinynas“, „Saulė“, „Darbininkas“,*) „Darbininkų Viltis“*) — Amerikoje.

Iš jų *konservatyviškai — klerikališki*:¹⁾ „Dirva“ (iš dalies ir mokslo), „Tėvynės Sargas“, „Kryžius“, „Žvaigždė“, „Katalikas“, „Saulė“, „Darbininkų Viltis“ (?) *tautiškai — demokratiški*²⁾: „Varpas“, „Ukininkas“, „Naujienos“, „Vienybė Liet.“, „Lietuva“; *social-demokratiški*:³⁾ „Darbininkų Balsas“, „Darbininkas“

Paskutiniam laike žymiai pakilo skaitlius laikraščių, išeinančių Europoje, ypač Prusuos, kas turi but palaikyta už gerą ženklą tautiško kilimo.

Skaitlius išėjusių knygų teipgi umai ėmė augt. 1883 buvo išleista apie 65 tukst. ekzemplierių, 1888 — apie 220 tukst. o 1894 — apie 275 tukst. ekzemplierių⁴⁾

1900 m. išėjo 51 knyga; iš mokslo — 12, iš istorijos — 8, iš literatūros- 20, iš religijos- 5, yvairaus turinio- 6.

1902 m., pagal apskaitymą „Vienybės Liet.“ išėjo 60 knygų- 30 mažesnių ir 30 didesnių.

Iš viso matyt, kad mūsų raštenybė auga iš meto į metą, kad auga mūsų raštiškos spėkos, šviesa platinas vis daugiau ir daugiau. Iš viso matyt, kad mūsų tauta žengia paakiui į geresnę ateitį...

„Ausra“ mūsų tautiško gyvenimo jau išaušo, darosi vis šviesiau ir šviesiau, spinduliai saulės skleidžiasi po Lietuvos dangum ir lemia mums gražią dieną su gaivinančia saulės šviesa.

Ss.

*) Nesenei išėjo.

1) *Konservatyvas* (iš lotyn. *conservare* — užlaikyt, dabot) — šalininkas senovės tvarkos, valdžios, priešininkas laisvės (liberalizmo); *klerikalas* — šalininkas kunigijos; *klerikališkas* — kuniginis.

2) *demokratija* (iš grek. *demos* — prasti žmonės, liaudis ir *kratein* — valdyt) — valdžia prastų žmonių; *demokratas* — šalininkas valdžios prastų žmonių.

3) *social-demokratas* — šalininkas valdžios darbininkų, samdininkų.

4) žr. „Developpement de la litterature lithuanienne d'après le nombre des volumes.“

Rusinių tautiškas kilimas.

Rusiniai yra šaka slaviško medžio, apsigyvenusi dalyje Austrijos, vadinamaj Galicija. Rusiniai tai tie patys mažrusiai, tik bėgant laikui atsiskyrę nuo savo tikrųjų brolių. Dabartinė jų kalba tik truputį skyriasi nuo kalbos dabartinių mažrusių, gyvenančių Gudijoje. Ilgą laiką rusiniai laikė stačiatikių tikėjimo, bet 1700 metuose vyskupas Sumlianskis priėmė uniją, ir nuo to laiko skaitos unijotais.

Pradžioje savo istoriško gyvenimo rusiniai, arba kaip tada jie dar rusais vadinosi, turėjo savo atskirus kunigaikščius, bet paskiaus nustojo savo patvaldystės. Taip XIII amžiuje mes sutinkam rusinus jau po valdžia Lenkijos. Lenkija po savo pamokišku sparnu ir laikė juos lyg pat paskutiniam savo atsiuksėjimui savystovio gyvenimo. Per pirmą išdalinimą Lenkijos, t. y. 1772 metuose, rusiniai pateko Austrijai, kuriai ir lygšiol priklauso.

Tokia ilga lenkų globa labai liudnai atsiliepė ant rusinių tautos. Rusinių tauta visokiais budais buvo persekiojama. Rusinių liežuvis buvo paniekintas. Lenkai visur stengėsi įvesti savo kalbą, papročius. Rusinių dvasiškija ir bajorija taipgi nebuvo laisva nuo persekiojimų. Ant dvasiškijos gulėjo visokios mokestis, už mažiausį prieštaravimą paskirtas cerkvėms dubas tuojaus atiminėdavo, uždarinėdavo cerkves, užgindavo melstis. Vietas augštesnes skirdavo tik lenkams. Miestėnus rusinus prašalindavo iš miestų, vieton jų apgyvendindavo vokiečiais, žydais, duodami jiems visokias tiesas ir privilegijas. Dalykai apšvietimo gulėjo vien rankose minikų Bazilianų, kurie auklėjo rusinišką jaunuomenę lenkiškoj dvasioj. Šis persekiojimas padarė tą, juog rusinių inteligencija visai ištautėjo: priėmė lenkišką kalbą, papročius ir budą. Rusiniškos kalbos laikė tik sodiečiai ir biednesniejai miestėnai.

Pasekmės tokio lenkų apsėjimo buvo gana liudnos rusinams: jie neišauklėjo nė savo literatūros (rašto), nė dailos (dailių darbų.)

Patekus po valdžia Austrijos (1772), rusinių padėjimas šiek tiek pasitaisė. Įvesta teisingi sudai, daleistas visiems apšvietimas, sulaukyta bajorų saualė.

Valdžia, norėdama geriaus pakreipti rusinų širdis prie savęs, atkreipė savo atydą ant dvasiskijos: 1783 metuose mieste Loove ji įsteigė dvasiškąją seminariją, kur mokslas buvo išguldomas ne tik lotyniškai ir lenkiškai, bet ir rusiniškai. Sekančiuose metuose ten-pat tapo įsteigtas universitetas, kur buvo teip-gi katedra rusiniškos kalbos. Profesoriais daugiausia buvo išrinkti rusinai. Žodžiu, buvo duota rusinams pilna proga lavinti ir šviesti savo tautą, įvesti literatūrą, dailą ir t.t.

Bet šiais įrankiais rusinų inteligencija nemokėjo pasinaudoti.

Valdžia-gi, koliaik rusinai buvo jai reikalingi (idant palai-kytų Austrijos pusę lenkams nerimastaujant), tolaik juos rėmė ir teikė jiems visokias dovanas. Praėjus reikalui, pati valdžia pradėjo spausti tuos pačius rusinus.

Neužilgo lenkai igavo tiesas valdymo savo krašte, ir vėl prasidėjo vargingos rusinų tautos dienos. Kalba rusiniška buvo prašalinta, kaip iš universiteto ir seminarijos, teip ir iš pradinių mokyklų, o ant jos vietos įvesta lenkiškoji. Rusinų inteligencija, kuriai pritruko tautiškojo susipratimo, šaltai žiūrėjo ant tokių atmainų. Ant galo kam labai galėjo rūpėti? Augštosios luomos naminė kalba buvo lenkiška, teip kad ji galėjo skaityk lenkiškuosius raštus. Apie sodiečius nebuvo kam rūpintis: jie buvo laikomi gyvulių vietoj. Dvasiškija tuomet buvo da persilpna, idant galėtų savo balsą pakelti už tautiškąją kalbą.

Bet teip pasilikti ilgai negalėjo. Tauta turėjo kilti, turėjo žengti pirmyn. Jos tėvynainiai pradėjo karštai rūpintis apie savo brolius: jie suprato, juog išmušė valanda tautiško atgijimo, juog laikas grįšti prie savo kalbos, ginti tiesas savo tautos, gyventi pagal savo tautos reikalus.

Gadynės nusidavimai, kurie tada judino protus, išsaukė atbalsį ir rusinų jaunuomenėj. Didžiausią rolę tautiškame kilime atlošė Markian Šaškevič, ta pirma rusinų kregždė, kuri nors ir per anksti pasirodė, bet visgi pranešė svietai, juog pavasaris artinas. Susipažinęs su kitų tautų atgijimu, matydamas, jog tautos, kurios ilgą laiką buvo visai paniekintos, nuvargintos, nuskriaustos, dėka savo stropiai ir darbščiai inteligencijai, kilo kaip iš grabo augštyr ir pareikalavo savo tiesų, Šaškevič karštai užsigeidė atgaivinti savo tautą. Jis supažino su studentu Golovackiu, kurs tada jau užsiiminėdavo rinkimu tautiškų liekanų, ir juodu duoda viens kitam žodį dirbti vardan labo tėvynės. Laikui bėgant jie patraukė

prie savęs ir daugiaus studentų, kurie visi drąsiai griebias prie darbo. Meta šalin lenkiškąją kalbą, kurios lygtol prisilaikė, važinėjo po kaimas laike vakacijų, rinkdami pasakas, dainas, aprašinėdami papročius, būdą ir tt., žodžiu stengėsi visokiais būdais užlaikyti brangias tautiškas liekanas ir mokytis grynos žmonių kalbos. Šaškevič norėjo išleisti laikraštį, bet cenzura nedaleido. Tada klierikai, tarp kurių Šaškevič ir-gi sutvėrė kuopelę (nes jis dėlei to ir į seminariją buvo įstojęs), panorėjo išleidinėti tarp savęs laikraštėlį „Aušrą“, bet ir šis nekaltas užmanymas buvo sutrukdytas policijos ir cenzūros.

Bet šitie nepasisėkimai negalėjo užgesinti ugnelės, jau syki užsidegusios. Negavę daleidimo išleisti kokią nors knygą savo krašte, 1837 metuos jie išleidė užrubežėj knygelę, vardu „Rusalka Dnistrovaja“, kur patilpo raštai, rašyti eilėmis ir proza. Bet pasirodymas šios knygelės buvo labai liudnas jos išleistojams (Jak. Golovackij ir Šv. Vahilevič). Tai buvo laikas, kada lenkai, negalėdami užmiršti savo garsingos praeities, rengės prie maišto. Valdžia, jausdama šį lenkų užmanymą visokiais būdais stengėsi jį nulsėpti. Lyginai apie tą laiką buvo atadengtas pasikėsymas prieš Austrijos karalių. Pasirodymą „Rusalka Dvitrovaja“ valdžia ir-gi priskaitė prie maištininkų darbo. Tada visi darbščiausi ir gabiausi jaunikaičiai tapo suareštuoti, apkaltinti už agitaciją prieš valdžią ir daugumas tapo išsiųsta į Spilbergą.*) Prie policijos prisidėjo ir augstoji dvasiškija, stendamos apmalšinti naują judėjimą tarp kunigų, nes eilėse jų buvo daugybė karštų tėvynainių. Tokiu būdu šie visi jaunikaičiai, kurie visa savo širdžia, visomis spėkomis troško dirbti ant tautiškos dirvos ir pagerinti vargingą padėjimą savo brolių, tapo išblaškyti: vieni į tamsias sienas Spilbergo uždaryti, kiti buvo išvyti į kokias kertes, kur nė paukštis neatskrenda, tretį turėjo vargti tėvynėje, nežmoniškai policijos persekiojami. Teip, Šaškevič, atstumtas nuo dvasiškijos, nors jis baigęs seminariją išsišventino į kunigus, nežmoniškai policijos, persekiojamas, mirė 32 metų. Vahilevič numirė bene iš bado. Žodžiu, šie jaunikačiai turėjo begalo nukentėti. Po tokiai vėtrai sunku buvo mislyti ką apie bendrą darbą ant tėvynės naudos.

*) Spilberg — tai politiškujų prašikaltėlių apkalimo vieta.

Bet štai prisiartino 1848 metai, kada daugumas tautų nusikratė retėžius nuo savo pečių. Austrijoje įvedė konstituciją. Nukelia lažą nuo rusinų. Įveda daugybę pagerinančių rusinų buvį permainų. Liepia susaukti perstatytojus, arba „Golovna Rada“ (Augšiausia Roda) rusinų, išdirbimui politiško programo ir atgaivinimo tautos. Susivažiavo daugybė dvasiškijos rusinų, kurie, žinoma, pirmučiausiai pasirupino apie savo ypatingus reikalus, nukeldami nuo savęs mokestis, padidindami sau algas ir tt.

Truputį vėliau susivažiavo į Lvovą rusinų svietiškoji inteligencija, — dvarponiai, advokatai, studentai, kurie irgi prisizadėjo dirbti ant tėvynės labo. Susitveria daugybė draugysčių, kuopų apsišvietimui, skaitymui knygelių ir tt.

Pagaliaus tapo įsteigtas laikraštis „Aušra Galicijos.“ Trokšdami susiprasti sulyg budo tautos atgaivinimo išdirba programą ir nutaria rašyti žmonių kalboj. Įkuria draugystę „Galicijos Rusinų Motinėle“ raštams išleisti. Prie draugystės prisirašo karšti tėvynainiai, kurie karštai dirba dėl labo tėvynės. Valdžiai buvo paduotas prašymas įvesti rusinišką kalbą netik į žemesnes mokslaines, bet ir į augštusias. Stengėsi įvesti savo kalbą ir į administracijos vietas. Toliau reikalavo, kad užimantieji vietas mokėtų rusiniškai, kad rusinams būtų leista gauti užiminėti vietas savo krašte. Apie tą laiką uždeda „Tautišką Namą,“ kur patilpsta viskas, kas tik priguli prie rusinų judėjimo: biblioteka, spaustuvė, muzėjus, knygų krautuvė, salionas susirinkimams, scena lošimui spektaklių ir t.t. Ant šio dalyko pludo aukos iš visų pusių: iš po šiaudinių ir iš po skindalinių stogų.

Bet ant nelaimės ilgai taip darbuotis nebuvo lemta. Valdžia ant tokio karšto darbavimosi pradėjo žvairiai žiurėti. Ji paskyrė namiestninku (general - gubernatorium) lenką gr. Zaleskį, kurs visomis spėkomis stengėsi lenkinti rusinus. Mokyklose tuojaus panaikina rusinų kalbą, įvesdamas į jos vietą lenkiškąją, persekioja raštininkus ir kitus darbininkus ant tantiškos dirvos. Bet neužilgo Zaleskis buvo į kitą vietą perkeltas. Bet rusinai nespėjo atsikivėpti, kaip užsisėdo ant jų sprando naujas namiestninkas gr. Goluchovskis. Jis rupinos tik apie bajorus ir stengėsi pakelti jų sumenkėjusius dėlei nukėlimo lažo finansus. Pagaliau jis uždengė „Golovną Radą.“ Negana to, jis

užgynė vartoti nuo senovės laikų priprastas maskoliškas litaras (kirillieč) savo knygoje, liepdamas įvesti lotyniškąsias. Daugybę rusinų karštų tėvynainių, raštininkų tapo išsiušta, arba apkalta.

Ant laimės prispėjo 1868 metai, kada buvo įvesta nauja konstitucija. Ir šie visi prispaudimai tapo nukelti. Rusinai vėl galėjo dirbuotis.

Dar daugiau sukelia jų spėkas pasirodymas „Gaidamakai“ Sevčenkos, mažrusiškojo dainiaus. „Gaidamakai“ padarė didį įspūdį ant inteligencijos. Lygšiol dirbo tik mažesnėji dalis inteligencijos, bet dabar visa inteligencija kimba prie darbo, mokinas žmonių kalbos ir pradeda dirbti dėl ukininkų, nes lygšiol daugiausiai dirbo tik dėl inteligencijos. Inteligencija rupinos apie pagerinimą ekonomišką buvį ukininkų, kurių padėjimas ištikro buvo apgailėtinas. Liudnas padėjimas buvo pasekmė blogaus padalinimo žemės laike nukėlimo baudžiavos. Bajorai pasiliko savo rankose miškus, geresnes lančias, ežerus, upes. Pasirodo keli laikraščiai, apart to išleidžia daugybę populiariškų brošiūrų visokios įtalpos. „Tautišrame Name“ pasirodo skaitinyčia.

Rodės, juog rusinai susilaukė ant galo pagalios laisvos valandos, bet ši dar ne taip arti buvo. Ant nelaimės Galuchovski's vėl pagrižo ant savo vietos ir vėl prasidėjo persekiojimai išsiuntimai, kalėjimai ir tt.

Nelaiminga karė Austrijos su Prusija labai susilpnino pirmąją. Iš šitos silpnybės mokėjo pasinaudoti kitos tautos. Taip, lenkai laimėjo nuo valdžios tai, juog lenkiškas liežuvis buvo įvestas į vidurines ir augštąsias mokslaines ir pripažintas viešui vartojimui visuose administratyviškuose susinešimuose, suduose ir kitose įtaisose. Rusinai-gi po stipria kumsčia Goluchovskio visai negalėjo pasinauduoti iš silpno padėjimo valdžios. Toks atsinešimas valdžios prie rusinų padarė labai liudną įspūdį ant taip vadinamos „šventjurskos“ (augstosios dvasiškijos) partijos. Ji mat tikėjos, juog valdžia pati, iš savo geros širdies, ją laiminga padarys.

Augstoji dvasiškija, kuri visad taip teisingai tarnavo valdžiai, matydama save užmirštą ir atstumtą, savo akis atkreipė ant Maskolijos. Bet iš to niekas neišėjo, nes pati Maskolija labai sunkų laiką buvo pergyvenusi. Gabesniejei ir

Tautiškas atgijimas.

Marijampolės Petro Kriaučiūno
viešoji biblioteka (Vytauto g. 20)
Informacijos skyrius Nr. 70
Invent. Nr. 12/3560

darbštesniejai tautos vadovai įieskojo pagalbos savyje ir matė tik savo tautoj paspirtį.

Prašalinimas Goluchovskio atrišo rankas rusinų tėvynainiams. 1868 m. gimsta draugystė po vardu „Prosvita“ (Apšvieta). Prie jos prisirašo keletas profesorių, mokintojų ir kitų, kurie plačiai varė darbą tautos apšvietimo. Neveizint ant visokių persekiojimų, ypatingai iš pusės dvasiškijos, kuri draugystės sąnarius vadino bedieviais, parmazonais ir t. t., knygos platinosi labai plačiai, ir skaitlius sąnarių augo vis didyn. Sodiečiai su mielu noru skaitė jos išleistus raštus. Ačiu tokiam pasisekimui „Prosvita“ įkurė daugybę kuopų, kurios skaitė net į 30000 sąnarių. Tos kuopos turėjo pasekmingą itekmę ant ukininkų. Tokia kuopa tai buvo kaip koks sodiečių kliubas, kur buvo galima pasišokti, pasilinksminti, pasidainuoti ir išgirsti daugybę naudingų žinių.

Apie tą laiką gimsta ir rusinių teatras, ant pastatymo kurio dėjo paskutinius skaitikus visa tauta, nes aiškiai suprato jo svarbumą. Teatras turėjo labai gerą itekmę ant žmonių. Čia jie išgirdavo apie savo neprigulmystę (antonomiją), čia jie matydavo paveikslus iš savo praeities ir tt., ir viskas tas buvo aprašyta gražioj žmonių kalboj.

Tame laike turėjo labai didelį pasisekimą garsus raštininkas Joozas Fedkovič. Paeidamas iš prastų ukininkų rusinų, bet gimęs arti vokiečių, buvęs ilgai vokiečių kariumenėj, jis iš pradžių rašė vokiškai, bet paskiaus metė šalin vokiškai rašęs ir pradėjo rašyti rusiniškai. Savo raštais jis labai pakėlė rusinų kalbą ir literatūrą, nes tai žmogus buvo labai apdovanotas ir darbštus. Apart to mes sutinkam apie tą laiką darbštų raštininką Joną Naumovič, žmogų energišką ir su šviesiu protu. Jis įsteigė laikraštį, kur aiškino visokius reikalus. Jis šaukė žmones įsikurti visokias draugystes mokintis amatų, pirklystės ir tt. su savo raštais jis vėl atnaujino skaitinyčias, kurios dėlėi persekiojimų ir atšalimo darbininkų bemaž pranyko. Be to jis įkurė draugystę vardu M. Kačkauskio, kurs mirdamas paliko savo kapitalą ant tautiškų reikalų. Ačiu itekmei Naumavičiaus prie šitos draugystės prisidėjo daugybė ukininkų, ir tokiu budu knygos, išleidžiamos šios draugystės, tukstančiais platinos.

Darbą ant tautiškos dirvos mažumą trukdė kova tarpe partijų: senosios ir jaunosios. Senojoje partijoje buvo daugiausiai dvasiškija ir teip žmonės klerikališkų pažiūrų. Prie jaunosios-gi prigulėjo svietiški inteligentai; žmonės liberališkų (laisvų) pažiūrų. Jaunoji partija daug labai turėjo kentėti nuo senosios, kuri visokiais budais šmeižė darbą ir vardą svietiškujų inteligentų, vadindama juos renegatais, bedieviais ir tt., ir tokiu būdu gaišino ietekmę jaunųjų ant žmonių.

Bet jaunieji nenustojo dirbė. Kadangi anksčiau iškurtos draugystės buvo rankose senųjų, jaunieji sutveria naują draugystę, vardu Ševčenkos. Ši draugystė turėjo tapti centru viso rašliaviško veikimo Galicijos rusinų. Ji pareikalavo visuotinio apšvietimo ir ant šio dalyko prašė seimo pinigų, bet seimas daug pinigų nenorėjo duoti, tada jaunieji sutvėrė „Draugystę Tautiškos Mokyklos“. Už surinktus šios draugystės pinigus jaunieji įtaisė knygynus, mokyklas, biednesnius vaikus šelpė. 1897 metuose per jų rupestį buvo įvestas rusiniškas liežuvis į akademišką gimnaziją Lvove.

Kada apie svarbesnį darbą ant tautiškos dirvos kiti pradėjo užmiršt, suskambėjo smagus balsas Michail'o Drago-manovo. Jis balsiai pradėjo šaukti inteligenciją į darbą ant naudos nuskriaustuųjų žmonių. Jis aiškino, juog ne tauta inteligencijai, bet inteligencija tautai tarnauti privalo: inteligencija augštai pakilo tik dėlei to, juog ant jos išlavinimo dėjo tauta savo triusą. Juog jaunuomenė ne dėl to eina į mokslus, kad paskui apleistų savo kraštą, bet ji turi pašvesti savo spėkas tik vien savo tautai — pagerinimui jos ekonomiško ir sociališko buvio, pakėlimui apšvietos, kad ji turi vienyti (organizuoti) tautą kovon prieš skriaudas.

Ačiu tokiam drąsiam ir teisingam balsui jaunesnėji dalis tautiečių, arba jaunųjų partija, pradėjo smagiau dirbti. Jie susivienijo aplink laikraštį „Drug“ (draugas), kurio vadovais buvo didžiai talentuoti raštininkai Jonas Franko ir Mich. Paulik. Jie pastatė sau už pareigą — supažindinti savo tautą su Europos galvočiais ir mokslinčiais, versdami į rusinišką kalbą jų veikalus. Savo darbštumu jie patraukė prie savęs daugumą sandarbininkų.

Senosios partijos jau mažai dirbo. Ant galo jos kas-syk daugiau pradėjo pataikauti valdžiai. Tada jaunuomenė, kuri

grupavos apie laikraštį „Drug“, pasipriešino tokiam pasielgimui ir visai atsiskyrė nuo senųjų partijų ir sutvėrė naują partiją, vardu „Rusiškai — Ukrainiškai Radikalų Partija“ ir uždėjo laikraštį „Narod“ (Tauta).

Ši partija nusprendė laikytis liberališkų pažiūrų, lavinti politiškai žmones, kad jie galėtų stengtis permainingai dabartinę tvarką į grynai social-demokratišką ir kartu įvesti su kitoms Austrijos tautoms įstatymus, pagerinančius materialią buvį rusinų. Dėl savo programo ji sutiko labai aštrų pasipriešinimą ir neapykantą iš pusės augštųjų luomų. Dvasiškai begalo pasipiktino, juog laikraštis radikalų driso perkratinėti kunigijos darbus. Buvo net pažadėta amžina prapultis už skaitymą to laikraščio. Bet neveizint ant persekiojimų ši partija kasdien augo ir platinos, pritraukdama prie savės vis daugiau šalininkų. Ukininkams jie išlaidinėjo „Chlibarid.“ Apart to partija tankiai daro sueigas, kurias labai lanko ukininkai, nes visad išgirsta daug naudingų jiems žinių. Bet partija suorganizavo daugybę kuopų, draugysčių skaitymui knygų ir laikraščių. Dėka darbštumui radikalų į seimą pakliuvo daugiausiai rusinai, žmonės darbštūs, o seniaus pakliudavo tik lenkai. Ukininkai, matydami radikališkoj partijoj tikrus savo brolius, teipgi skyrė juos. Norėdamas nurodyti, dėlko ukininkai stojo už radikališkąją partiją, dėlko jai tikėjo, nurodysiu ant nekurių punktų jų programo.

1. Kad žmonės mokėtų mokesčius ne už žemę, ne už namą, bet tik nuo įnėjimo (uždarbio), idant tas, kurs turi dvigubą pelną, mokėtų irgi dvigubai ir tt., bet ne teip kaip dabar, kad turtingieji moka mažiau sulyginant su tuo, ką moka biedni žmonės; kad nuo reikalingų žmogaus apsėjime dalykų nemokėtų mokesčių.

2. Kad savastis, butinai reikalinga ukininkui, užlaikymui savės ir savo šeimynos, negali but parduota per dalybas (licitaciją.)

3. Kad bežemiams ukininkams valdžia atiduotų ant arendos žemės ir tt.

4. Kad kariumenėj tarnautų nedaugiau metų, kad kariumenės būtų laikoma užvis mažiausia, idant tokiu būdu susimąžintų begaliniai išdavimai ant jos.

5. Kad būtų numesta akėyžė nuo reikalingų kasdiniame gyvenime daiktų (briežukų, cukraus, druskos ir tt).

6. Kad į mokyklas, kaip augsčiausias teip ir pradines, būtų įvesta rusinų kalba ir susinešimai su valdžia teipgi būtų ant to paties liežuvio.

7. Kad laikraščiuose būtų galima rašyti teisybę, kad žmonėms liuosiai galima būtų suseiti svarstyti savo reikalus, kad būtų galima liuosai įsikurti visokias draugystes.

8. Kad valdininkai, atlikdami savo pareigas, pildytų įstatymus; jeigu-gi kas nepildytų jų, kad būtų nubaustas.

Veikimas radikalų, kaip sakiau, sutiko didį sąjausmą ir paspirtį tarpe ukininkų. Prie radikališkos partijos prisidėjo ir moteris, kurių vadovu buvo p. Katarbinskienė.

Įgijus tokius stropius darbininkus ir užtarėjus, rusinų tauta per trumpą laiką labai pakilo.

Rusinų tauta greitai žengia pirmyn ant kulturiškos ir ekonomiškės dirvos. Ji turi daugybę talentuotų raštininkų, kurie dirba visose mokslo šakose; ji turi savo mokyklas, savo teatrą, daugybę laikraščių visokios pakraipos.

Dabar jau drąsiai galima tikėtis, kad rusinų tauta susilauks geresnės ateities ir greit išsiliuosuos iš nagų skriaudikų, kaip politiškų teip ir ekonomiškų. —

J. G.

(iš „Ukininko“ 1903 № 4-5)

Čekų atgijimas.

Parasė Bitė

Kol' kalba gyvuoja — tautos nepragaišta . . .

Vaclavas Honka.

Visoki „svarbus užmanymai“, visoki atsakymai ant klausimo, „ko mums reikia“, idant mūsų tauta kuogreičiausiai išsigudintų ir išgautų nuo valdžios savo tiesas, priminė man, kad naudinga būtų arčiau prisižiūrėti istorijai atgijimo tos tautos, kuri, budama beveik tokiame pat padėjime, kaip mes, jau laimingai pasiekė tą siekį, kurlink mes da nebersenei pradėjome kreipti savo veltį, smarkiausių vėtrų ir bangų skandinamą.

Budama persitikrinus, kad ne tik nupuolimas, arba teisingiau apmirimas čekų tautiškos dvasios, bet ir pirmi mėginimai prikelti iš numirusių tą tautos lavoną, turi daug vienokių sąlygų su tokiu pat krutėjimu lietuvių. — surinkau čion kelintą žinią apie ano laiko čekų tautišką kilimą. Kadangi tai yra istoriškas faktas, aš negaliu užtylėti nepaminėjus nors trumpai atsitikimų ir senesnio laiko.

Kaip iki šiolei rusai nenori mus pripažinti už gyvą tautą, teippat ir vokiečiai buvo jau išsitarę tokius žodžius, kaip: „čekų ateityje nebebus“, arba: „jau nebėra čekiškos tautos.“ O čekai kaip ir lietuviai buvo turėję savo didvyrius, kuriuos mini ne tik padavimai, bet ir senovės poezija. Istorijoje tolesnių laikų randame ne tik tokius vardus, kaip įkurėjo čekų viešpatystės Sviatopelko († 894), protingo ir narsaus karaliaus Otkaro II, Karolio I, Jurgio iš Podiebrad, garsių karvedžių Jono Žižkos, Prokopo Didžiojo, — bet ir tokių milžinų minties ir mokslininkų, kaip Jonas Hus, Pragos Jeronimas, Jonas Rokičana, ir ant galo randame svetimtaučiams užvis daugiausiai pažįstamą Joną Amos Komenskį.

Bet visi tie puikūs vardai, kurių čion vos keletą paminėjau, visa ta puiki praeitis neištengė išgelbėti Čekijos nuo liudnų dienų, tvėrusių beveik du ilgus šimtmečius, nuo dienų, kuriose nelaimingai tautai išrodė, kad tamsūs debesiai, užklodami dangų jos likimo, neišsisklaidys niekad ir neperleis nė vieno spindulėlio vilties geresnio laiko.

Didžiausia kaltenybė už prapuldytą čekiškos kalbos guli ant Čekijos valdovų. Jie pirmutiniai, vesdami vokietes ir nuolat susidėdami su karalių namais, įvedė į savo kraštą vokišką kalbą. Daugybė atvykstančių su karalienėmis vokiečių užimlavo kuoaugščiausias vietas, o tarp jų išauginti sosto įpėdiniai, nuo mažens girdėdami tik vokišką kalbą, negalėjo nėkoku būdu likti tikrais čekais. Bajorai, ypač didžturčiai, matydami vokiškus papročius ir kalbą prie karaliaus namų, pasistengė ir tokiuose dalykuose, kaip ir visame kame, paskui sekti. Jau XIII. amžyje kiti Čekijos bajorai duoda savo pilims vokiškus vardus, kuriuos paskui paverčia į savo pavardes. Karaliai, nepasikakindami da tais vokiečiais, kurie atvykdavo į jų kraštą su pačiomis, prišaukdavo į naujai įkurtus miestus daug svetimų žmonių-miestiečių, duodami jiems gyventi pagal jų pačių įstatymus. O

vėl klioštoriai, turėdami tankiausiai vokiečius už savo perdėtinius, atiduodavo didelius žemės plotus vokiečių kolonistams. Tokiu būdu visa šalis, vokiečių užplukdyta, nė pati nejuto, kaip palengvėle vokiečio, ir kaip per tai puolė patrijotiškas jausmas ir geso ta idėja, kuri senovėje, vienydama visus luomus, padėjo atlikti garsius darbus.

Nuo mušio ties Baltuoju Kalnu (1621) prasideda Čekijos didžiausia nelaimė. Nuo to laiko vokiečiai pradeda atvirai persekioti čekų kalbą, tikėjimą, mokslą; o jau 1627 metuose atima nelaimingai tautai jai prigulinčias tiesas.

Per pirmus penkerius metus po kovos ties Baltuoju Kalnu 36 tukstančiai šeimynų turėjo ant amžių atsisveikinti su savo kraštu. Jos ėjo giedodamos giesmes ir nešdamosi į svetimus kraštus vienintelį turtą — čekiškas knygas.

Iš čekų tautos, kurios buvo keturi milijonai žmonių, po 25 suviršum metų (1621—1648) vos 800 tukstančių teliko. Aiškiaus už tuos skaitlius nieks negali parodyti, kaip baisiai buvo vokiečiai įnirtę išnaikinti čekų tautą. Mokyklose, suduose, administracijoje buvo įvesta vokišką kalbą. Čekiškas knygas atiminėjo ir degino. Buvo išduota net tam tikras prisakymas: „jieškoti čekiškų knygų“, kadangi tie „patremti žmonės“ užlaiką jas ir skaitą naktimis. Įnirtę apveiktojai nesidrovėjo net garsinti tarp žmonių: „kas laiką savo namuose čekiškas knygas, tas velnią laiką.“

Lengva suprasti, koks buvo čekams gyvenimas. Jų kalba, iš visur ištremta, turėjo kiutoti užsislėpus, tarp augštų kalnų vargdienių grintelėse; daugelis tiesiog iš baimės liovėsi čekiškai kalbėje, kad valdžia išgirdus nepalaikytų jų už maištininkus.

Teip labai nupuolus tautiškai dvasiai, mokslininkas Balbinas, nustojęs vilties pakelti savo tėvynę koku nors paprastu būdu, šaukėsi prie šv. VACLAVO, čekų patrono, meldamas stebuklo iš dangaus. Ta jo malda da ir šiandien ne vienam čekui ašaras išspaudžia; ji teip prasideda:

„Tegul Dievas teip užmoka kiekvienam už jo nuopelnus, kaip jis tarnavo savo tėvynei! o aušgčiausias ir švenčiausias VACLAVE, buki Vrotislavas*) ir savo Čekams sugražinki garbę! Pastatyk juos ant tos vietos, nuo kurios nustumė mūsų

*) Vrotislavas: iš *vroti*, *voroti* - gražink ir *slava* - garbė Red.

neparangumas ir piktybė priešų! Tu mūsų tautos apginėjus! Jeigu męs pražusime, tai ir Tau pražusime! Šios šalies gyventojai Tave teip negarbīs, kaip tarnavo ir mylėjo Tave per amžius čekai! Jei nenori išklaudyti vaikų tos žemės, tai išklausk nors mūsų tėvų-senelių, kurie meldėsi už savo vaikų vaikus ir dabar danguje į Tave žiuri!“ —

Bet Balbino malda liko neišklausyta: ciecorienė Marija Tereza, o da labiau jos sunus Jozapas II, pasirupino išvyti čekišką kalbą ir iš bažnyčių.

Ir kuomet visa Europa senei laikė čekus už žmones jau numirusius, tam palaidotame kune apsireiškia kibirkštelė gyvasties. Širdyse kelių drąsių vyrų užgimsta noras pakelti iš numirusių tą lavoną, apie kurią ne tik didumas svetimšalių buvo jau pamiršę, bet jau nieks nė netikėjo, kad da galėtų jis atgyti.

Pirmas pradėjo tą darbą gr. Antanas Kinsky 1774 metuose. Gerai čekiškai nemokėdamas, jis parašė vokišką knygutę: „Erinnerungen eines Böhmen über einen wichtigen Gegenstand“ (Čeko atminimai apie vieną svarbų dalyką). Tame savo veikalėlyj jisai šaukia tautiečius prie branginimo paniekintos kalbos, parodo jos gražumą ir reikalingumą ją užlaikyti.

Bet apskritai, idėja čekų atgijimo išėjo ne iš salonų, ne iš puikių rumų, nė iš augštesnio luomo; ją pakėlė žmonės, gimę po šiaudiniu stogu, vargdienių pirktelėse. O ir kas-gi galėjo geriau suprasti tautos reikalus, kaip ne liaudies vaikai, prie kurių lopšio motinos da mokėjo dainuoti čekiškąs dainas, ir kurie nuo pat mažens žiūrėjo savo akymis ant sunkaus ir vargingo gyvenimo tėvų ir brolių?!

O kokiose sąlygose ta saujelė žmonių pradėjo savo darbą — kelti ir stiprinti apsilpnintą tautą! Nesibijodami sunkaus darbo, nežiurėdami ant to, ar pasiseks jiems pasiekti geidžiamas siekis, istojo tie milžinai dvasios į kelią, pilną dvasiškos kovos, nulinimų, vargų, bet vedanti prie šviesos. Už pasišventimą tie vyrai nelaukė kitokios atpildos, tik džiaugės, pildą pareigas doro žmogaus ir tikro tėvynės sunaus. Jų darbas negalėjo jiems duoti nėkokios materiališkos nandos — jie tiesiog aukavo ant to savo pajiegas. O apie garbę nėr' ką nė sakyti. Karolis Havlicki, vienas tų darbininkų, teip kartą išsitaręs: „žmogus

neturtingas turi bijotis bado, vagis — kartuvių, o čekų literatas — ir bado ir kartuvių.“

Ne tik valdžios persekiojimų turėjo bijotis tie pirmieji darbininkai: juos niekino ir apjuokė jų pačių tautiečiai, kurie visiškai nesuprato jų darbo ir žiūrėjo ant jų, kaip ant žmonių dvasiškai nesubrendusių, kaip ant apsvaigėlių, užsimanusių dirbti niekam nereikalingą ir nenaudingą darbą. Tarp pačių darbininkų buvo tulas, kurs nors ir daug buvo padaręs gero, vienok netikėjo, kad jo darbas galėtų but naudingas visai tautai. Net toks Dobrovski, kurs užsipelnė čekų filologijoje vardą tėvo, šaukia į draugus, tikinčius į atgijimą to, kas per pusantro šimto metų buvo skandinama: „nejudinkite numirėlių!“

O kiek iš pradžių buvo žmonių, atsidavusių tėvynės reikalams, galime matyti iš žodžių, ištartų vienam susirinkime čekų literatų: „jeigu dabar ant mus užgriūtų lubos, tai būtų palaidota visa čekų literatūra!“

„Vienok, ačių Dievui, lubos neužgriuvo, ir iš saujos darbininkų išdygo legijonai!“ — šaukia šių dienų istorikas, aprašydamas anuos laikus.

Bet ir susirinkti galėjo tie pirmieji literatai tiksliai slapčia, nes kada 1786—1788 metuose keli vyrai, suprasdami reikalingumą čekiško žodyno, susirinko pasišnekėti apie tą dalyką, tai palicija, patyrus, kad tame susirinkime kalbėjo čekiškai, uždraudė kitą kartą susirinkti.

Negalėdami todėl nėkoku būdu tarp savęs susižinoti, tie vyrai turėjo dirbti savaip, be plano ir tvarkos. Tiksliai vienoda idėja juos vienyjo. Jie supranto, kad juo daugiau rankų pritrauks prie atstatymo tautiško rumo, juo greičiau ir geriau bus tas darbas išvaliotas. Todėl visi kartu pradėjo dirbti vieną darbą — judinti visus tautos sluoksnius, neaplenkdami nė atskirų ypatų. Jie ypač pasistengė nuo pat pradžių įgauti kuodidžiausią įtakmę ant visų luomų jaunumenės. Su pasisekimu mokėjo jie parodyti savo jaunesniems tautiečiams nenaudingumą patrijų - rėksnių ir įkvėpti jiems supratimą, kad negana karštų norų, idant pasiektas būtų siekis, prie kurio jie savo tautą nori vesti, bet reikia da ir materiališkos pagalbos. O norint tai turėti, kiekvienas turi su šąžine pildyti pareigas savo pašaukimo ir laimėtą skatiką aukauti tėvynės reikalams.

Pakelti nupuolusiai dvasiai naudingiausios pasirodė knygos istoriškos italpos, kurių daugybę pagal senus manuskriptus, o kitas išnaujo parašytas, išdavė Faustinas Prochaska. Visokio luomo žmonės rado tose knygose neišsemiamą šaltinį pamokinimų. Vargdieniai sutiko tuos suprantamus raštus kaip aušrą šviesesnių laikų, o ir bajorai, skaitydami apie tai, kaip jų tėvų tėvai mokėjo mylėti savo tėvynę, kaip už jos laimę guldė savo galvas, noroms-nenoroms turėjo suprasti, kad likę išgamais, tautos atskalonais, jie sunkiai nusidėtų; ne vienam tai turėjo užgauti širdį. Ir tos knygos padarė tiek, kad visuose luomuose atsiranda žmonių darbininkų, pasišventusių tarnauti bendrai motinai tėvynai. Iš bajorų didžiausius nuopelnus užsitarnavo, apart grafo Kinsky, da gr. Gasparas ir Pranciškus Sternberg.

Šių dienų čekų kritikai negali nė suprasti, per ką galėjo anų metų literatura įgyti tokią plačią įtakmę: joje nerasi nė tikros poezijos, nė gražios kalbos, nė kokių augštų idėjų, arba minčių, tiktai sutiksi tenai begalo atkartojamus žodžius: „*vlast*“ (tėvynė) „*vlastence*“ (tautietis), „*česky lev*“, „*šesky spiev*“ ir tt. Žinoma, ne kas kitas, kaip tiktai dvasia tų raštų padarė juos populiariškus.*) Bet ir toks populiariškumas ne iš karto buvo pasiektas. Per ilgą laiką tik atskiri žmonės suprato tautišką judėjimą ir prisidėjo prie bendro darbo, nės kaip iki šiol Lietuvoje, taip anuomet Čekijoje čekiškai kalbėjo tiktai prasti žmonės, o taip vadinamoje „geresniojo draugystė“ gėda buvo čekiškai šnekėti. Anuomet žmogus puikesniuose rubuose butų jautėsis užgantas, jeigu kas jį butų čekiškai užkalbinęs, nesa miestuose tik žemesni tarnai tarp savęs čekiškai tekalbėdavo. Da 1840 metuose, jeigu kas ant gatvės, arba kitoje kokioje viešoje vietoje išgirdo kalbant čekiškai ne prastą žmogų, tai tokį palaikydavo už apsvaigėlį, kvailą, už tokį patrijotą, kurs tik vėjus gauda. Čekiškas knygas iš pat pradžios pirkdavo tiktai artojai, o tarp bajorų jeigu ir atsirasdavo kelintas, kurs prisidėdavo prie tautiško darbo, tai ir toksai da neturėjo drąsos įvesti į savo namus „mužikų“ kalbos ir ištarti tokių žodžių, kaip: „nesigėdinkime čekiškos kalbos.“

Pirmieji patrijotai vienok neužmiršo, juogei proplatinimui jų mokslo reikia ir gyvo paveizdo: jie pradėjo mąstyti apie

*) *populiariškas* (iš lotyn. *populus* — žmonės, liaudis, tauta) — žmonėms tinkas, jų mylims. *Red.*

įkurimą tokios draugystės, kurios sąnariai turėtų siekti visose vietose garsiai čekiškai šnekėti. Bet, išaugšto žinodami, kad tokia draugystė negali būti oficiališka, susitarė išpradžių keli pažįstami rinktis tam tyčia paskirtose dienose kokioje nors restauracijoje ir tarp savęs garsiai šnekėti. Iš tų kelių pažįstamų neilgai trukus pasidarė kelios dešimtys; paskui vienos tokios draugystės jau neužteko — pradėjo atsirasti ir daugiau. O buvo tai draugystės be įstatymų ir be vyresniųjų: sąnariais galėjo but kiekvienas, kas tiktai norėjo ir mokėjo čekiškai šnekėti. Kartais tos draugystės išvažiuodavo pasilinksinti už miesto, aplankydavo istoriskas vietas; ant tokių pasilinksminimų dainuodavo čekiškas dainas ir deklamuodavo eiles savo jaunų poetų.

Tų draugysčių sąnariai buvo susitarę tarp savęs šnekėti kuogryniausia kalba: už kiekvieną klaidą sąnarys turėjo užsimokėti po „vieną centą“; tie centai ėjo ant pirkimo čekiškų knygų. Tarp sąnarių tų draugysčių buvo tokia meilė ir brolystė, kad ir dabar da gali neretai matyti tarp pražilusių senelių, užimančių augštas vietas, tokius, kurie surišti tikrai broliškais jausmais su kokiais ten nuskurėliais amatininkais.

Sunkiausia buvo įgyti įtakmę ant moterų, nės kaip visur, taip ir čekijoje, pasirodė jos atkakliomis atžagareivėmis ir per ilgą laiką negalėjo tarp jų išnykti suvokietėjimas. Bet to laiko vyrai patrijotai, neniekindami nieko, kas tik galėjo padaryti jų tėvynei naudą, nepasigailėjo darbo nė čionai. Norėdami praskinti tautiškai idėjai kelią į tarpą apšviestų, bet suvokietėjusių moterų, jie pradėjo darbą nuo salono: įtaisė tam tikrą komitetą, kad keltų grynai čekiškus „balius“ ir pritrauktų prie jų kuodaugiausiai moterų.

Parodžius, kaip ir kokiū maždaug keliu ėjo atgijimas čekų, aš ant galo noriu supažindinti skaitytoją su vienu kitu tų darbininkų, kurie savo tautai pramynė taką prie šviesos ir laisvės.

Ant pirmos vietos neabejotinai stovi vardas Juozapo Jungmano, sunaus neturtingo sodiečio. Jis viens atliko tokį darbą, kad kitur jam išvalioti pasidaro visa draugystė. Tas darbas — tai čekiškas žodynas, išduotas penkuose tomuose. Apart to milžiniško veikalo, parašė jis da istoriją literatūros ir išguldė Miltono „Pragaišintą Rojų.“

Stropiai pildydamas pareigas gimnazijos mokintojaus, jisai rasdavo da laiko dirbti ir ant tautiškos dirvos. Šventomis dienomis išguldydavo savo mokintiniams čekišką kalbą, ir nors tai darė slapčia, vienok buvo apskūstas vyriausybei, kuri jam uždraudė toliau tuo užsiimti. O kiek visokių užmėtinėjimų iš visų pusių turėjo išklaudyti tas patrijarka čekų literatūros! Vieni jam sakė: „pamesk tą niekam netikusį darbą! Čekams jau nėra išganymo! Lavono neatgaivysi!“ — kiti vėl persergėdami kalbėjo: „tamsta savo patrijotizmu tik nereikalingai darai sau priešus, tamstos darbas kliudo tik karjerą . . . ir kam tai vis? Tamista pats, gal, busi paskutinis čekas.“ Ant to teip atsakė garbingas mokslininkas ir tikras tėvynės sunus: „jeigu jau būtų toksai Dievo noras, tai tegul teip bus, bet aš noriu likti čeku nors ir paskutiniu!“ —

Suprasdamas reikalingumą tvirtų pamatų moksliskai literaturai, buvo jis da užmanęs sustatyti nors mažą enciklopediją. Atsirado jau ir tam tikri darbininkai, bet valdžia nedavė sumesti pinigų tam veikalui išduoti. Nors pats buvo didei nusiminęs, vienok teip rašo savo draugams: „tik nenusiminkite, kad valdžia tai uždraudė. Jeigu tauta po jungu tokių nožmių priešų galėjo per tiek metų užsilaikyti, tai užsilaikys ir toliau. Musų draugystė gal ir toliau varyti savo darbą, o svietas turi tiktai apie jo vaisius išgirsti.“ —

Supras kiekvienas, kaip turėjo pradžiugti širdis tokio Jungmano, kada 1828 metuose valdžia leido čekams įsikurti tautišką muzėjų. Kartu su jo įkurėju Kolovrata Jungmanas stropiai darbavosi prie įtaisymo tos teip didei naudingos institucijos. Pasitikėdamas, kad valdžia, padarius pirmą žingsnį, bus prilankesnė čekams, Jungmanas pamėgino prašyti, kad jam duotų išleisti muzėjaus laikraštį. Bet keletą metų atsiėjo Jungmanui kovoti su visokiomis kliutimis, iki pasiekė tą siekį. Parėmė jį tame dalyke kitas didei užsitarnavęs patrijotas Palacki's kursai savo draugams, sakiusiems, kad nereikalingas darbas kelti jau už numirusią paskaitytą kalbą, atsakė tokiais atmintiniais žodžiais: „Jeigu aš bučiau gimęs nors ir čigonu ir paskutiniu iš savo giminės, tai ir tuomet būtų mano švenčiausia užduotis sunaudoti visas savo pajėgas, idant liktų tarp žmonijos prakilnus atminimas apie tą giminę.“

Keliems metams prasliskus po išleidimui pirmo numerio muzėjaus laikraščio, kuopa patrijų, kuriuos vedė Jungmanas ir Palackis, įstengė įkurti prie muzėjaus instituciją, pavadintą „Matice česka.“

Jos siekis buvo rinkimas pinigų mokslinėms knygoms išleisti. Tos draugystės sąnariai turėjo mokėti ant metų 50 auksinų, arba penkis sykius po 10. Daugybė studentų tuoju iširašė į sąnarius, bet, negalėdami skyrium kiekvienas už save užsimokėti reikalingos sumos, buvo priversti susidėti po kelis į kruvą.

Paminėsiu da ant galo kunigą Juozapą Schmiedą, kursai, jau kaip neturtingas seminarijos mokintinis prigulėjo prie pirmųjų sąnarių „Matice“, o paskui, dėl silpnos sveikatos negalėdamas pildyti pareigų savo pašaukimo, pasinaudodavo iš kiekvienos vasaros, ir su glėbiu knygų dėl sodiečių aplankydavo vieną- kitą užkampį savo tėvynės. Jis viens surinko dėl „Matice“ 400 sąnarių, o visą savo nedidelį turtą — 1000 auksinų mirdamas užrašė tai draugystei.

Tuo paminėjimu baigiu savo mažą rinkinį faktų, geisdama, kad skaitytoją apimtų nors smulki dalelė tos dvasios ir jausmų kurių pilni ano laiko čekų darbininkai su stipria širdžia ir drąsiu protu vedė savo tėvynę prie apšvietimo ir laimės.

(Iš „Varpo“ 1893 № 7).

Tautiškas pakilimas Silezijos Lenkų.

Nuo neperseniai lenkiškojoje Silezijos dalyje (Prusuose) tarpu vietinių ukininkų pakilo smarkus tautiškas krutėjimas. Šitas judėjimas tuo ypač akyvas, jogei jisai pakilo iš pačių žmonių, nes čionai beveik nėra lenkiškos inteligencijos, neskaitant kokios dešimties kunigų ir kaimo mokintojų.

Silezija, jau nuo XIII šimtmečio atskirta nuo Lenkų Karalystės, ilgainiui didei suvokietėjo. Prasidedant mūsų šimtmečiui, lenkiška kalba buvo užsilikus tik tarpe ukininkų, kaimo darbininkų ir tarp nedidelio kunigų būrelio. Bet ir ta menka kunigų dalelė lenkiškai tik su „žmonėmis“ tekalbėjo, o tarpu savęs paprastai vartojo vokišką kalbą ir save laikė ne per lenkus, bet per vokiečius. Patys ukininkai sekė, žinoma, ponus ir kunigus: kokią 30 metų pirmiaus pavadinti „lenkais“ čideliai

pykdavo už tokį pravardžiavimą. Nekartą ir į sudus skųsdavosi už „pravardžiavimą“ lenku.

Nuo 70-tų metų dalykai persimaino. Bismarkio politika (Kulturkampf) priešais katalikus suvienijo Silezijos kunigus su ukininkais. Kunigija, kariaudama prieš valdžią, susidėjo su ukininkais ir šoko prie tautystės idėjos. Neužilgio pasisekė sukelti tarpu ukininkų tautišką pajautimą, išlengvo pradėjo augti iš „žmonių“ tarpo inteligencija, kuri jau nesistengė skirtis nuo savo brolių, bet rupinosi dirbti savo tėviškei ir savo „žmonėms“ ant naudos. Iškilą toki smarkus ir augštamaniai vyrai, kaip Lempa, Marka ir kiti; per jų darbštumą tautystės dvasė tarpu Silezijos lenkų ėmė staiga kilti ir platintis.

Atsiranda lenkiški „žmonių“ laikraščiai Silezijoje; kiti jų įgyja tiek skatytojų iš „žmonių“, kaip retas didelis Varšavos arba Chicago's lenkiškas laikraštis. Ypač dikčiai išsiplatinę laikraščiai „Katolik“, „Nowiny Raciborskie“, „Gazeta Opolska“. Pirmutinąją šitų trijų veda kunigas Radzpiovski's, tikras demokratas, kurisai didesnę metų dalį persėdi apkaltas už prasikaltimus priešais spaudos įstatymus. Lenkų agitatoriai praplatinimui savo idėjų — apart paprastų būdų [laikraščių, susirinkimų, teatrų, lekcijų, skaitymų], — da vartoja kai-kada ir labai priemanius užmanymus. Teip, vienas Silezijos laikraštis apgarsino, jogei kiekvienas vaikas, kuris atsiųs savo ranka lenkiškai parašytą laišką, gaus knygutę su vaizdeliais. Pirmus metus tokią dovaną gavo tiktai kokis 100 kudikių, pabaigoj-gi trečių metų redakcija jau ništesėjo atpildyti savo pažadėjimų visiems prisiuntusiems lenkiškus laiškus vaikams: buvo jau perdaug.

Nykstant katalikystės persekiojimams, kunigų tautiški jausmai pradėjo vėsti. Bet tarpu ukininkų judėjimas ėjo tolyn. Ukininkams jau negana buvo reikalauti tiesų lenkiškai kalbai, kurių geidė kunigija, t. y. idant tik mokykloje lenkiškai išguldytų Dievo žodį. Žmonės pradėjo reikalauti, kad lenkiškai išguldytų ne tik vieną Dievo žodį, bet ir visus dalykus, kad lenkiška kalba būtų įvesta ne vien į mokyklas, bet ir į kitas vietas. Toliaus Silezijos ukininkai pradėjo mislyti ir apie išrinkimą savo deputato į seimą.

Toki ukininkų reikalavimai padarė visą audrą tarpu kunigijos, kuri patėmyjo, jogei sukeltas jos pačios krutėjimas

pradeda eiti prieš pačius kunigus. Pertai dvasiškija vėl subrusdo, pradėjo varyt agitaciją priešais „naują dvasią,“ bet nieko jau negalima buvo padaryti. Įsteigė kelis naujus laikraščius „žmonėms“ kurie turėjo naikinti ukininkų nepaklusnumą ir sėti seklą nusižeminimo prieš savo dvasiškus tėvus tarpų Silezijos katalikų. Bet ukininkai neskaitė tų laikraščių ir dėlėi to jie turėjo viens paskui kitą užbaigti savo gyvenimą.

Vasarą 1893 m. Silezijos ukininkai išsirinko 3 savo deputatus į seimą: išrinkta 2 kunigai ir 1 inteligentas. Po pusės metų vienas deputatas atsisakė nuo savo vietos, tada ukininkai išskiria jau ukininką Strzodą, nors kunigų partija (centras) buvo pastačius savo kandidatą, dvarininką Deloch.

Kunigų pasipriešinimas prieš naują dvasę daro tiktai tiek, jogei šalininkai social-demokratijos tarpų Silezijos ukininkų augte auga, ir kunigiškieji laikraščiai su baime rodo, jogei tautiškas krutėjimas Silezijos ukininkų virsta į tautišką ir sociališką. (Iš „Varpo“ 1894 N 4)

Bulgarų tautiškas atgijimas.

Nuo 1444 metų, tai yra jau suviršum puspenkto simtmečio, bulgarų karalystė pateko turkams. Nuo to laiko prasidėjo dvasiškas ir medegiškas nupuolimas bulgarų, kuriems parsiėjo nešti dvigubą jungą: iš vienos pusės nežmoniškai spaudė juos turkai kaipo svietiški valdonai, iš kitos-gi pusės grekai kaipo dvasiški bulgarų piemens. Turkų jungas buvo baisus, nės jie apsiėjo su bulgarais kaip su savo vergais, bet nelengvesnis buvo jungas grekų dvasiškystės. Mat turkai pavedė Bulgariją dvasiškai priežiurai gyvenančiam Konstantinopoliuje grekiškam Patriarkui, kuris draugia su dvasiška valdžia apturėjo nuo turkų iš dalies da ir svietišką valdžią ant visų krikščionių, priklausančių turkams. Tokiu tad būdu bulgarai pateko į nagus grekų dvasiškijos, kuri bulgarams nedavė jokių vietų Bulgarijoje, o visur grekus pasodino. Grekams nerupėjo dvasiški bulgarų reikalai, rupėjo jiems tik jų pačių nauda. Nesuprasdami nė kalbos, nė papročių bulgarų, grekai niekino juos ir plėšė kaip įmanydami; negana to, bijodami, kad bulgarai apsišvietę neimtų jiems priešintis, grekai tyčia stengėsi laikyti bulgarus tamsume, persekiojo bul-

gariškas mokyklas, o vaikus vertė mokintis greikiškai, naikino bulgariškas knygas ir laikraščius; idant užmuštu bulgaruose supratimą apie jų bulgarišką tautą, greikai išnaikino bulgariškas maldas, įvedė cerkvėse greikiškas mišias vietoje buvusių bulgariškų, žodžių darė viską, idant pabaigtinai, bulgarus sunaikintų. Ir tiesa pasisekė jiems dvesti bulgarus iki galutinam nupuolimui. Štai kaip aprašo vienas bulgarų istorikas apie padėjimą savo tautos pradžioje aštuoniolikto šimtmečio:

„Musų tauta,“ sako jisai, „buvo numirusi nuo pradžios aštuoniolikto amžiaus. Bulgarų kaip tautos nebuvo; buvo tik pulkas žmonių, nuvargintų, ir apiplėštų, kalbančių bulgariškai. Patsai žodis „tauta“ (bulgariškai „jazik“) buvo užmirštas, o vietoje jo vartojo greikišką žodį „chora,“ kuris reiškia prastus kaimiečius. Jaigu kam ir pasisekdavo arba nulobti arba įgyti apšvietimą, tas neskaitė save bulgaru, bet turku arba greku, nės geram žmogui gėda buvo vadintis bulgaru, bulgaru priderėjo vadintis tik tamsiems kaimiečiams.

Toks tai verksmingas buvo padėjimas bulgarų, o vienok jie nepražuvo. Tautiškas bulgarų atgijimas prasidėjo nuo 1762 metų, kuriuose viens zokoninkas vardu Paisii išleido savo veikalą po vardu „Istorija bulgariška apie tautas ir apie visus darbus bulgarų.“ Tame veikale jis šitokiais žodžiais atsiliepia į bulgarus ragindamas juos mylėti savo tautą ir prigimtą kalbą: „O nišmanėli, o mulki! mislini, kad apturėsi gėdą, pavadinęs save bulgaru, ir pertai išsižadi savo tautos. Argi neturėjo kita syki bulgarai savo karalių ir karalystės! Gal pasakysi, kad greikai yra apšvietesni ir garbingesni, pertai geriaus prisidėti prie grekų? Atmink, nišmanėli, kad yra daug tautų apšviestėsių už grekus, bet ar išsižada nors vienas grekas savo tautos ir papročių, kaip darai tu, nišmanėli! Tu, bulgare! pažink savo tautą ir mokinkis savo kalbos!“

Šitie Paisii'o žodžiai, pilni karščiausios meilės tėvynės nepasiliko be pasekmės. Perskaitęs jo knygą ne vienas pajuto savo širdyje meilę tėvynės ir pradėjo dirbti dėl jos labo, pradėjo rupintis apie atgaivinimą Bulgarijos.

Tas rupestis apsireiškė pirmučiansiai išdavime bulgariškų knygų. Pirmos bulgariškos knygos buvo dvasiškos italpos. Buvo tai visoki dvasiški pamokinimai ir istorija šventa (išėjo 1828 m.). Išpradžių išleidimasėjo labai palengva: iki 1840 metų buvo išleista iš viso

tik 30 knygų. Bet su laiku atsirado daugiau apšviestų bulgarų, kurie išleido daug knygų ir laikraščių dėl nandos savo vientaučių. Pirmas bulgariškas laikraštis išėjo 1844 metuose ir laikėsi tik du metu. Po to skaitlius laikraščių vis didinosi. Teip iki 1876 metų buvo išleista 800 knygų ir 51 laikraštis, kurie platino apšvietimą ir tautišką susipratimą tarp bulgarų. Neužmiršo teipo-gi ir apie mokyklas; pirma bulgariška mokykla buvo įkurta 1835 metuose mieste Labrove, o per 10 metų tokių mokyklų buvo įkurta jau į 50.

Tokiu tai budu platinosi apšvietimas Bulgarijoje, o su juom grauge ėjo ir tautiškas bulgarų atgijimas. 1856 metuose bulgarai prašė sultano paskirti bulgarams atskirą patriarką ir tokiu budu atskirti juos nuo grekų. Grekai pasipriešino tam prašymui ir viskas liko senoviškai. Bet bulgarai nenusiminė, nenuoilsiai dirbo dėl platinimo apšvietimo ir atgaivinimo savo tautos. Tuo tarpu pakilo karė tarp turkų ir maskolų, pasibaigusi nelaimingai dėl turkų: Bulgarija tapo atskirta nuo turkų (1878) kaipo atskira viešpatystė, turinti konstituciją. Šiandien bulgarai per pasiuntinius, išrinktus gyventojų, patįs rūpinasi apie savo reikalus, guodoja mokslą ir apšvietimą, nės jis išgelbėjo juos ir jų tėvynę nuo baisaus jungo svetimtųjų.

B.

(Iš „Ukininko“ 1896 Nr. 16).

Apie gruzinus ir jų pakilimą.

Toli nuo Lietuvos, už kaukarų Kaukazo kalnų, už Juodųjų Jurių, yra puiki ir smagi šalis Gruzija (Georgija, Iberija, Gurdzistan) vadinama.*)

Sena tai šalis ir sena tauta tenai gyvena. Jau trimis šimtmečiais prieš Kristų jinai turėjo savo karalius. Nuo to laiko jau suviršum 2000 metų praslinko, ta šalis perėjo didelę daugybę permainų, po kelis sykius buvo pakliuvusi po jungu svetimtųjų ir vėl atsiliuosavusi nuo jų; daugelį kartų jau jai draugai ir nedraugai pranašavo tikrą prapultį, ne vieną kartą šalis buvo sunaikinta galutinai kardų ir ugne, gal nér joj tos

*) Gruzijoje yra apie 1 milijonas gyventojų, jų tikėjimas — rytų katalikai; iki 1836 m. jie turėjo savo atskirą bažnyčios valdžią — katalikosą, nuo 1836 m. yra po valdžia Sv. Sinodo.

Red.

vietos, kuri nebut buvusi balomis žmogaus kraujo aplieta ir . . . po tiek vargų ir nelaimių, po tiek kraujo praliejimo vis-gi tauta nepranyko ir dabar nykti nenori, bet rodo ženklus gyvumo ir sveikumo.

Štai trumpai jos gyvenimo dėjos.

Ketvirtam amžij po Kristui Gruzija priima krikščionystę nuo grekų, po kurių įtekme ir papuola tuom laiku — kas buvo grekiško, yra visų gerbiama ir laikoma per gerą, kas-gi buvo savotiško gruziniško, tai per pagonišką laikoma ir naikinama. Tiktai po 300 metų nuo įvedimo krikščionystės Gruzija nusikratė nuo viešpatavimo grekų, išitaisius savo neprigulintį nuo grekų bažnyčios patriarchą, Gruzijos katalikosu vadinamą.

Bet čionai neužilgio užėmė tą šalį arabai, kurie tuomet plačiai buvo svieto užkariavę, net dabarnykštė Ispanija jiems prigulėjo. Arabai buvo nors apšviesta tauta, bet muamedonis, pertai jų įtekmė ant gruzinų krikščionių buvo nelabai didelė.

XI šimtmetij po Kristui karalius Dovydas Atnaujintojas išvijo arabus ir suvienijo visą Gruziją po savo valdžia. Nuo jo prasidėjo šviesūs Gruzijos laikai. Viešpataujant karalienei Tamarai Gruzija pasiekia čukuri savo didybės. Priešiai toli nuo Gruzijos nuvaryti, nuo vieno vardo Tamaros dreba, visoj šalyj romu, tyku, pasiliovė užpuolimai ir kraujo praliejimai. Apdirbta žemė derėjo puikius vaisius, mokinti žmonės prirašė daug gruziniškų raštų, dainų, eilių ir pasakų, miestai ir kaimai pasipuošė puikiais rumais, bažnyčiomis ir kitokiais paminklais dailos. Da ir dabar nekurie raštai tos gadynės yra plačiai žinomi visoj šalyj, teip eilios dainiaus Šota Rustaveli — „Žmogus tigrio kailyje“ (*Vepchvis Thkaosani*) ir po šiai dienai yra iš atminties skaitomos nekurių kaimiečių.

Ale neilgai Gruzijoje taika ir laimė klestėjo. Jau užėmus sostą dukterei Tamaros, paleistuvingai Ruzudarai, prasidėjo viduriniai nesutikimai ir karės, vėl kraujais šalis pasriuvo, vaidai ir užpuolimai per šešis amžius tebesitraukė. Karalystė pasidalino į keletą dalių.

Totoriai, persai, turkai užpuldinėjo šalį ir kartais jiems budavo pasisekę užimti dalis jos. Ant galo pagalios patis ėmė kviestis pas save maskolius kaip viens priešais kitą, teip ir prieš gulimą svetimtaučių. Maskoliai, žinoma, neatsisakė uždėti savo

leteną ant Gruzijos, ir 1800 metuose pasidarė „Gruzijos gubernija,“*) tikrai viena dalis karalystės — Ivanetija da ilgai kariavo prieš šiaurės meškiną, bet ant galo pagalios ir turėjo pasiduoti.

Maskoliai užvedė šalyj geresnę tvarką, pastojo didesnė taika, mažiaus užmušimų ir užpuolimų pasidarė.

Gruzinių bajorams ir didžiunams net labai patiko po maskolių viešpatystę but — jie greitai priprato prie maskolių kalbos ir papročių, pastojo į maskolių kariumenę apicierais, gavo teipogi ir kitokias gerai valdžios apmokamas vietas, ir neišpasakytai smarkiai gruzinų diduomenė ėmė virsti į maskolius. Kas iš diduomenės nepaskendo vilnise Maskolijos ir liko namie, tas irgi neužilgio prasigėrė ir paleido su vėju pratėvių surinktus turtus. Tokiu budu gruzinų tauta nustojo savo diduomenės.

Bet gruzinai ėmė išsiviešpatuoti miestuose ir kaimuose. Vaikai miesčionių ir kaimiečių perėjo universitetus ir kitas mokslinyčias, suprato, kad reikia padėti savo mažesniems broliams vargą vargt ir sugrižę į tėvynę ėmė dirbti ant apšvietimo tamsių Gruzijos žmonių.

Gero Gruzijoje nedaug buvo, ponai pasinėrę visokiame linksmybėse baigė savo turtą, žmonės buvo nuvarginti ir tamsūs, miestuose daugiansiai svetimi žmonės gyveno ir laikė savo rankose pirklystę ir amatus. Už tai reikėjo beveik iš naujo pradėti. Bet nenuleido rankų Gruzijos vyrai.

Po Tamarai Gruzinų raštai ir knygos pradeda nykti — naujųgi nebuvo kam rašyt, nės tolydžiui tik gaisrai ant dangaus šėravo ir kardai žvangėjo. Tik maskoliams šalį užėmus vėl pradėjo rodytis į srietą gruziniškos knygos; tai-gi pradžia savo naujo atgyjimo gruzinai gali skaityti nuo pirmų metų devyniolikto šimtmečio.

Laikraščiai gruziniški pasirodė apie šešias-dešimtus metus, bet iš pradžių labai menkai kas skaitė juosius. Diduomenei nerupėjo šalies reikalai, o mokančių skaityt ir rašyt iš žmonių ir miesčionių da nebuvo ganėtinai priaugusių. Tikrai, kada iš žemesnių dalių gyventojų pakilo apšviesti vyrai, tik tada prasi-dėjo smarkus kilimas rašliavos ir apšvietimo tarpu gruzinų.

Atsirado tam tikra draugystė žmonių apšvietimui, kuri ėmė leisti knygutes žmonėms pasiskaityti, steigti mokslinyčias, skai-

*) Nuo 1846 m. priskirta prie Tifliso ir Kutaiso gubernijų. *Red.*

tymus, knyginyčias. Beto yra da kita draugystė, kuri teipos-gi užsiima išleidimu gruziniškų knygų ir raštų. Trečias užvedimas, kuris dikčiai gero šaliai daro, yra žemės bankas: jisai netik pinigus skolina, bet teipos-gi šelpia ukininkystę, prilaiko ukės gazieta, duoda pinigus ant prilaikymo gruziniško teatro, išleidžia moksliskas knygas.

Dabar išeina gruziniški laikraščiai, yra pas juos ir „Ukininkas“ (*Meurne*), tik išeina kas nedėlia, o ne kas mėnuo. Raštininkų ir knygų gruziniškų dabar priviso gan daug, rašo jie visokius daiktus — ir dainas ir eiles, ir apysakas, ir istorijas, ir moksliskus dalykus. Štai vardai nekurių garsesnių dabarnykščių Gruzijos raštininkų: Elijošius Čavčavadze, Petriašvili, Nikoladze, Močchubaridze (nesenei numiręs).

Gruzinių tauta, jų kalba, apšvietimas tarp žmonių kilte pakilo, sykiu su tuo pasigerino ir gyventojų butis.

Mēs lietuviai iš to turime gerą paveikslą, kad tauta ir kalba gali pereiti sunkiausias permainas ir vis-gi neišnykti. Jeigu gruzinai, kurių kur-kas mažiaus nėg lietuvių, gali užlaikyti savo kalbą ir tautystę, tai kodėl mēs negalėtume aplaikyti savo žemę ir kalbą nepasiduodant visokiems atėjunams.

Tautai kilant ir imant rupintis apie savo reikalus visados pasidaro geriaus ir smagiaus visiems jos sąnariams gyvent. Teip yr su gruziniais, teip yr su kitomis tautomis, teip bus ir su lietuviais!

(iš „Ukininko“ 1898 № 6).

Kaip makedoniečiai*) kovoja už laisvę.

Neseniai iš-po Turkijos sultano letenos išspruko serbai ir bulgarai**), Paskutiniuose metuose subruzdavo rupintis apie savo liuosybę ir makedoniečiai, bulgarų ir serbų kaimynai. Turkija

*) Makedonija užima plotą 39,600 kv. kilom.; gyventojų turi veik 1 milijoną, tarpe jų daugiausia bulgarų, grekų, serbų Red.

**) Turkija — tai tokia-jau despotiška viešpatystė, kaip Maskolija, kunigaikštystė Bulgarija ir karalystė Serbija atsiskyrė nuo Turkijos 1878 m. Bulgarija turi apie 4 milijonus gyventojų, o Serbija — apie 5 milijonus; pirmutinė pagal žemės plotą šiek-tiek didesnė už Lietuvą (ji turi 97 260 kv. kil., o Lietuva apie 80 000 kv. kil.; antroji daug mažesnė (turi tik 48,680 kv. kil). Red.

biauriai žudo makedoniečius: lupa nuo jų didžiausius mokesčius, stipriausius vaikus atima nuo tėvų į kariumenę; užleido ant jų daugybę savo činauninkų, kurie tik rupinasi, kaip kuo greičiausiai savo kišenes makedoniečių pinigais prisipilti; teisybės pas juos nė už skatiką nėra. Sultanas su pagelba savo tarnų teip kietai turi savo rankose makedoniečius, kad jie nė lašo mokslo ir šviesos savo krašte negali gauti; mokyklų beveik nėra, o savo kalboj vaikų mokyti nevalia.

Nors ir teip baisiai prispausti tų žmonių, bet jau pradėjo busti: vienas, kitas labiau pasituris leidžia savo sūnų į mokslus užrubežij: tasai pabaigęs nesirupina vien tik apie savo pilvą, kad jam pačiam būtų geriau, bet tuojau pradeda raginti kitus griebtis už mokslo ir pats, kiek galėdamas, mokina, rašo savo žmonėms knygeles, išrodydamas turkų valdžios šunystes ir parodydamas, kaip ir kur reikia jį ieškoti sau pagalbos. Makedoniečiai skaito tas knygeles ir jų akis prašvinta; jie pamato, ko ikišiol dar nė sapnavę nebuvo, jie patiria, kad jų vargai ir bėdos ne amžini; jeigu jie visi susipratę eis išvien, tai sulauks geresnės gadynės. Visi makedoniečiai, kurių tik akis prašvito, pradėjo rinktis į būrelius arba kumpanijas, kaip žemaičiai sako; pradėjo visi išvien dėti pinigus, pirktis knygeles už sumestus pinigus, skaityti jas; perskaitę kitiems dalyja ir kiekvienam ištikimam žmogui papasakoja, ką jie tų perskaitę; ragina geresnius savo kaimynus prisidėti prie kumpanijos arba draugystės. Reikalui priėjus visa draugystė sukyla kaip vienas žmogus ir jau blogai tam činauninkui-skriaudėjui, kuris ikirėjo jiems! Atsitinka, kad kartais ir kumpaninkas pakliuva į turkų valdžios nagus: tada jau, žinoma, tie žudo jį, kiek begalėdami. Tankiai jau labai atkreipę ant savęs turkų akį, sprunka makedoniečiai į Bulgariją arba Rumuniją ir tų jau ant liuosybės dar geriau varo pradėtą darbą. Jis čia vėl atranda makedoniečių draugystes, komitetais vadinamas, prisideda prie jų ir jau atvirai, nesislėpdami visokiais budais darbuojasi savo tėvynei. Prie tų makedoniečių komitetų dabar priguli labai daug žmonių: tarp jų atsiranda profesoriai, net bulgarų ministrai. Pats vyresnysis komitetas yra bulgarų sostapilyj — Sofijoje; tų susi-važiuoja kas-met iš visų kraštų galvos kitų komitetų. Sofijoje išeina komitetninkų laikraštis „Reforma“. Bulgarijoje esantieji komitetai kaip beįmanydami renka pinigus ir apverčia juos ant

tėvynės reikalų; dalį iš tų pinigų siunčia į Makedoniją, šelpdami tenykščius komitetus.

Didžiausias rūpestis visų komitetų: praplatinti, įkvėpti žmonėms mislį, kad išgelbėjimas Makedonijos vien tik nuo pačių praščiokėlių makedoniečių priguli ir kad minios šviesių žmonių, mylinčių tėvynę ir liuosybę, tai tokia spėka, kurios negali pergalėti nė visi turkų samdyti kareiviai.*) Toliaus vėl makedoniečių komitetai rupinasi surinkti kuo-daugiausiai pinigų, kad su jais gelbėti tuos, kurie eina prieš turkų valdžią ir prieš savo krašto prispaudėjus. Da jie rupinasi kariauti su savo kaimynais, kurie nori jų kraštą nuo Turkijos atliuosuoti po savo sparnu priglausti arba, geriau sakant, savo jungą ant jų uždėti.

1902 m. vyriausias makedoniečių komitetas surašė savo reikalavimus ir nusiuntė visiems didžiųjų viešpatysčių valdytojams. Tame rašte jie reikalauja:

1. Atskirti visą žemės plotą makedoniečių apgyventą nuo Turkijos; padaryti iš jos atskirą provinciją (šalį) su sostapile Solonikos mieste.

2. Paskirti iš gyventojų to krašto makedoniečių jeneral-gubernatorių ant penkerių metų.

3. Jeneral-gubernatorius turi valdyti kraštą su pagalba susirinkimo žmonių, pačių makedoniečių praščiokėlių iš savo tarpo išrinktų.

4. Turi būti apginamos tiesos visų gyventojų to krašto; cenzura turi būti panaikinta.

5. Visokios valdžios vietos turi būti pavestos žmogui tos tautos, kurios daugiau gyventojų yra toje vietoje; ant augštesnių vietų užtvirtina sultanas pagal jeneral-gubernatorio nurodymą, ant žemesniųjų vietų — patsai jeneral-gubernatorius.

6. Visos kalbos žmonių to krašto vartojamos turi turėti lygias su turkų kalba tiesas.

7. Visi krikščionys turi tiesą uždėti mokyklą, neprašę valdžios leidimo.

*) Tą šventą teisybę mums parodė saujelė *burų*, kurių mažne per trejus metus negalėjo pergalėti toks milžinas, kaip *Anglija*.

8. Užlaikymui tvarkos ir šalies ramumo turi but laikomas korpusas kareivių, ir jos vyriausiu vadovu turi but jeneral-gubernatorius.

9. Ketvirta dalis visų mokesčių eina į turkų valdžios rankas visos viešpatystės reikalams, o kiti pinigai pasilieka reikalams pačių makedoniečių krašto.

10. Įvedimui naujų tiesų ir peržiūrėjimui senųjų taps sutvarta komisija prie jeneral - gubernatoriaus; prie tos komisijos turi prigulėti visų žmonių išrinkti vyrai-pasiuntiniai.

11. Turi but dovanota visiems politiškiems prasikaltėliams ir išbėgusiems iš savo krašto.

12. Tokios-pat permainos turi but padarytos ir Adrijano-polio apskrityj.

Kaip mislijat, ką tos didžiosios viešpatystės ant tu makedoniečių reikalavimų atsakė? — Jos patarė Turkijai ir Bulgarijai aštriau apsieit su makedoniečiais, kad jie apie tokius dalykus nebesvajotų ir kad daugiau jiems ir nė ant mislies neateitų panašūs dalykai.

Bulgarija prižadėjo nebeleisti makedoniečių komitetams laisvai gyventi Bulgarijoj ir atvirai varyt savo reikulus; o Turkija, kaip bematant, surinko 50 tukstančių kareivių ir pastatė juos ant Bulgarijos rubežių.

Kodėl-gi tos didžiosios viešpatystės taip nežmoniškai pasielgė? kodėl jos neišklausė teisingų makedoniečių reikalavimų? O tik dėlto, kad kiekviena iš jų turi po savo sparnu arba po savo letena daug skurstančių ir skriaudžiamų žmonių visokių tautų, ir visos jos numano, kad išsipildžius makedoniečių norams, ir kita tauta, po jų valdžia esanti, pareikalaus sau tiesų ir tokiu budu gali išsprukt iš jų nagų prispaustieji žmonės.

Vienok nieko negelbės joms toksai smarkumas ir atras sau prigulinčias tiesas ir teisybę!

Ir daugelis jau tą teisybę sau atrado!

(Iš „Ukininko“ 1902 № 3)

Klaidų atitaisymas.

Straipsnyje „Rusinių tautiškas kilimas“ reikia pataisyti šios klaidos:

pusl.	13, eilė 12:	„pamokišku“,	turi but	„pamotišku“
„	14, eilė 3:	„Loove“	„	„Llove“
„	14, eilė 20:	„skaityk“	„	„skaityt“
„	14, eilė 36:	„supažino“	„	„susipažino“
„	15, eilė 18 ir 19:	„nuslėpti“	„	„nuslopinti“
„	15, eilė 20:	„Dvitrovaja“	„	„Dnitrovaja“
„	15, eilė 24:	„stendamos“	„	„stengdamos“
„	16, eilė 5:	„Augšiausia“	„	„Augščiausia“
„	16, eilė 34:	„tantiškos“	„	„tautiškos“
„	16, eilė 35:	„atsikivėpti“	„	„atsikvėpti“

Tur in y s.

	pusl.
Pirmasis tautiškas lietuvių laikraštis	2
Rusinių tautiškas kilimas	13
Čekų atgijimas	21
Tautiškas pakilimas Silezijos Lenkų	29
Bulgarų tautiškas atgijimas	31
Apie gruzinus ir jų pakilimą	33
Kaip makedoniečiai kovoja už laisvę	36

Lietuvos istorijos knygynėlis.

1. Trumpa senovės lietuvių istorija. p. 55 10 k.
2. Istorija Lietuvos, trumpai apsakytą. Parašė *Skirmuntaitė*.
Vertė *P. Nėris*. p. 143 30 k.
3. Apsakymai apie Lietuvos praeigą. Par. *Zanavykas*. p. 344. 40 k.
4. Lietuvos istorija nuo seniausių gadynių iki Gediminui,
D. L. K. Parašė *S. Daukantas*. Knyga I, p. 483 . . . 1,50 r.
Knyga II, p. 531 . . . 1,50 r.
5. Mindaugis, *D. L. Kunigaikštis ir Karalius*. p. 58 . . . 10 k.
6. Vytantas, *D. L. K.* Su Vytanto paveikslu. p. 48 (išpirkta) . 25 k.
7. Lenkai ir Lietuviai nuo 1228—1430. p. 64. 20 k.
8. Apie senovės Lietuvos pylis. p. 55 20 k.
9. Kelionė grovo Kyburgo Lietuvona 1397 m. p. 52 15 k.
10. Budas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių. Parašė
S. Daukantas p. 217 1,00 r.
11. Žemaičių vyskupystė. Parašė vysk. *M. Valančiauskas*. p. 247. 1,00 r.
12. Kapai didžiųjų kunigaikščių ir karalių Vilniuje, p. 35 . . 15 k.
13. Kaip Maskolija persekioja Lietuvą 10 k.
14. Už ką mes lenkams turime būti dėkingi arba nedėkingi?
(išpirkta). 10 k.

Prigimtųjų mokslų knygynėlis.

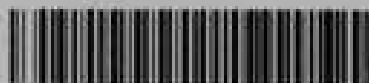
1. Pasikalbėjimai apie dangų ir žemę. *P. A. Versta* iš svetimų
kalbų. Su paveikslais. *Plymouth, Pa.* p. 81 25 k.
2. Apsakinėjimai apie žemę, vandenį ir orą. *P. A. Tilžėje*. p. 53. 10 k.
3. Apie žemės vidurius. *Beržas*. I ir II. Su paveikslais. Tilžėje.
p. 53. 30 k.
4. Akyvi apsiareiškimai sviete. *Promikas K.* Su paveikslėliais.
Chicago Ill. p. 76 30 k.
5. Kaip sutaisytas žmogaus kunas. *S. M.* Su paveikslais.
Plymouth, Pa. (Išleista „Tėvynės Mylėtojų Dr.“ M 8) . . 40 k.
6. Kaip apsiareiškia gyvastis žmogaus kune (su 35 paveikslais).
Tilžėje. p. 56 15 k.
7. Naudingi skaitymai daugiansiai iš prigimtųjų mokslo.
Pagal *M. Bžezinskį*. Tilžėje. p. 120 30 k.
8. Žaibas ir griaustinis. *N.* Su paveikslais. *Tilžėje*. p. 40 . 20 k.
9. Garo mašinos ir geležinkeliai. *L.* Pagal *V. Olševskį*. *Tilžėje*.
Su paveikslais. p. 48 10 k.
10. Saulės ir mėnesio užtemimai. Pagal *M. Bžezinskį*. *Tilžėje*.
(su paveikslais). p. 35 20 k.

11. Vanduo ant žemės, po žeme ir viršuje žemės. *Rubakin.*
Vertė Dragys. *Chicago Ill.* p. 23 10 k.
12. Geologija, arba mokslas apie susidėjimą žemės. *Geikie A.*
Vertė S. M. (Tev. Myl. Dr. M 7) *Flymouth, Pa.* su
paveikslais p. 144 30 k.
13. Iš kur akmenys ant mūsų laukų atsirado? *Tilžėje* p. 28 20 k.
14. Apie žemę ir kitus svietus, jų buvį ir pabaigą. *Šernas.*
Pagal Heilperną Falbą ir kitus. *Chicago Ill.* p. 255 75 k.
15. Biologija arba mokslas apie gyvus daiktus. *Šernas.*
Pagal prof. *Nusbaumą, Chicago, Ill.* su paveikslais). p. 147. 50 k.
16. Senų gadinų išnykę gyvi sutvėrimai (su paveikslais). *Šernas.*
Pagal *Hutchinsoną, Chicago Ill.* p. 370 1,00 r.
17. Iš kur atsirado mūsų naminiai gyvuliai ir auginami
augmeniai? *Šernas.* Sutaisyta pagal *Lunkevyčių* (su pa-
veikslais) *Chicago Ill.* p. 73 20 k.
18. Kaip gyvena augmenys? *Šernas.* Sutaisyta pagal *Lunkevyčių* ir
kitus. *Chicago Ill.* su paveikslais p. 129 35 k.
19. Populiariškas rankvedis fizikos. *Nėris.* (Su iliustracijomis).
Shenandoah, Pa. p. 102 75 k.

Knygos.

1. Kas kaltas? *A. V.* p. 24 10 k.
2. Kaukazo belaisvis 5 k.
3. Mūsų pasakos. p. 26 5 k.
4. Jurgis Kastrijotas. p. 13 5 k.
5. Vakaras Tilviko pirktelėje. *Dr. Baltušis.* p. 15 5 k.
6. Krumplių Jonas. p. 36 10 k.
7. Trusas ir kapitolas. p. 42 10 k.
8. Parmazonas arba baisumas Dievo rustybės. *Šcentmikas.* p. 36 10 k.
9. Maskolių valdžią ir žmonės. *Š-k.* p. 54 10 k.
10. Paveikslai. *Žemaitė.* (iš „Ukininko“) p. 36 5 k.
11. Paveikslai. *Žemaitė.* (iš „Varpo“). p. 47 5 k.
12. Bitės *Pogaikštis.* p. 24 5 k.
13. Dokumentas apie lotyniškas litaras lietuviškoje litera-
tūroje. p. 44 5 k.
14. Ar dabar yra bandžiava? p. 56 10 k.
15. Kas priešins? *Lazdynų Pelėda.* p. 32 5 k.
16. Tėvas ir Sunus. *Bitė.* p. 23 5 k.
17. Valsčiaus sudas (komedija). *Žemaitė.* p. 19 5 k.
18. Kova (drama). *B.* p. 40 10 k.

Marijampolės Petro Kriaučiūno
viešoji biblioteka

000192708

19. Velinės. *A. Mickevyčius*. p. 68 10 k.
20. Trumpa istorija Didžiosios Prancūzų Revoliucijos 10 k.
21. Paveikslai. *Žemaitė*. (iš „Varpo“). p. 42 10 k.
22. Sugriautas gyvenimas. *Lazdynų Pelėda*. 1901. p. 29 5 k.
23. Šunadvokatis. *Te*. p. 48 12 k.
24. Parapija ir kunigas 5 k.
25. „Ne Gadaj“ arba Baisus Sapnas. *Ž.* p. 18 5 k.
26. Nebepiramas. *B.* p. 23 5 k.
27. Atminimai. *Žemaitė*. p. 23 5 k.
28. Velnias spastuose. Dvi moterys. p. 62 10 k.
29. Judošius. *L. P.* p. 11 5 k.
30. Klajunas. *L. P.* p. 60 20 k.
31. Vaidila. *Koralius Jak-s.* Originališka novelė. p. 15 10 k.
32. Kunigas. Puikus aprašymas iš Lietuvos padavimų. *Kraševskis*.
p. 233 60 k.
33. Dievaitis. Apysaka šios gadynės p. 315. 60 k.
34. Žemių dulkės. Apysaka. p. 226 50 k.
35. Pajauta. Lizdeikos duktė, arba Lietuva XIV. amž. Istorinis
aprašymas 60 k.
36. Obrusiteliai. Iš maskolių gyvenimo Lietuvoj. p. 76 20 k.
37. Pasaka apie Adomą ir Jieva. p. 42 10 k.
38. Vitolioranda. Giesmė iš Lietuvos padavimų. p. 320 (dvi
knygi) 1,50 r.
39. Lietuviškos dainos iš visur surinktos 2,00 r.
40. Keletas žodžių apie nežmoniškus maskolių darbus Kra-
žiuose ir apie sudijimą Kražiečių. p. 15 5 k.
41. Keletas raštų apie Kražių atsitikimą. p. 61. 10 k.
42. Etnologija, arba mokslas apie žemės tautas. *Šernas*. p. 667 2,50 r.
43. Kaip prancūzai už laisvę kariavo. p. 159 25 k.
44. Kaip Maskolija persekioja Lietuvą. p. 15 10 k.
45. Lietuvių ašaros. Tris vaizdeliai iš Lietuvos gyvenimo. 1903.
p. 23 10 k.

Adresas: **M. Saunus, Tilsit, Fabrikstrasse 27.**
Germany.